

Наша СЛОВА

Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!
ФРАНЦІШАК БАГУШЭВІЧ

Газета выходзіць з сакавіка 1990 года

№ 19 (1066) 10 ТРАЎНЯ 2012 г.

Культурная сталіца пакрысе беларусізуецца

Нясвіж пяты месяц у рангу культурнай сталіцы. Планы ў сувязі з гэтым былі абвешчаны вялікія. Зроблена, асабліва што тычыцца знешняга аздаблення горада, яшчэ няшмат, але нейкія зрухі ў бок надання гораду беларускага каларыту пачаліся. Так, на ўсіх узездах у горад расставлены маляўнічыя беларускамоўныя пано з лагатыпам "Культурная сталіца Беларусі". На цэнтральнай плошчы, на будынку "Універсама" вывешаны адпаведныя расцяжкі. Пачалі з'яўляцца беларускамоўныя назвы крамаў: "Світанак", "Родны кут" (хоць назва, бо тэхналагічныя надпісы ўсяроўна паруску). У цэнтры горада пад старыну афармляецца піцэрыя пад назвай "Нясвіжскі смак". Магчыма, хопіць таленту аформіць яе пад італьянскую старыну, піцэрыя якнік. Работы на замку, касцёле само сабой.

Горад яшчэ вельмі далёка ад таго, як ён павінен выглядаць і ад таго, якім яго спланавалі зрабіць, але першыя крокі абнадзейваюць, што мы ўбачым сапраўдны беларускі Нясвіж.

Наш кар.

ISSN 2073-7033

Крама "Родны кут"

Піцэрыя "Нясвіжскі смак"

17.05 у чацвер
у Менску ў рамках праекту "Будзьма!"
"Беларусь – краіна замкаў!" –
сустрэча з гісторыкам А. Трусавым.
17.30-18.20
Сядзіба ТБМ. Уваход вольны.

Сяргею Панізьніку - 70

Панізьнік Сяргей (10.05.1942, в. Бабышкі Мёрскага р-на Віцебскай вобл.), беларускі паэт, перакладчык, удзельнік беларускага адраджэнцкага руху, сябар Рады ТБМ.

Пачаў друкаваць вершы з 1959. У 1967 скончыў факультэт журналістыкі Львоўскага вышэйшага ваенна-палітычнага вучылішча Савецкай арміі і Ваенна-марскога флоту і пачаў працаваць вайсковым журналістам. У верасні 1969 быў пасланы ў савецкія войскі ў Чэхаславакію. Знаходзіўся пераважна ў Мілавіцы пад Прагай, дзе працаваў у армейскай дывізіённай газеце. Заяваў знаёмствы і падтрымліваў сяброўскія адносіны з чэшскімі пісьменнікамі і навукоўцамі, якія цікавіліся Беларуссю (найперш з Вацлавам Жыдліцкім), а таксама з Міхасём Забэйдам-Суміцкім і некаторымі іншымі прадстаўнікамі старой хвалі беларускай эміграцыі ў Чэхію.

Панізьнік асуджаў увяд войскаў Варшаўскага пакту ў Чэхаславакію і ў 1970 публічна папрасіў прабачэння ў чэшскіх вучоных і журналістаў за акупацыю іх Баць-

каўшчыны. Пра гэта стала вядома ў спецорганах войска. Панізьніка дапытваюць, запалохваюць, шантажуюць, пастаянна за ім наглядаюць. Такім жа чынам абыходзіцца і з ягонай жонкай беларускай паэткай Яўгеніяй Янішчыц.

Маладога вайсковага журналіста збіраюць-ца выслаць у Забайкалле, але з-за цяжарнасці жонкі вымушаныя былі вярнуць у Беларускаю вайсковую акругу. Тут ён, жывучы ў вайсковым гарадку пад Менскам, працаваў журналістам і сакратаром рэдакцыі ў дывізіённай газеце, працягваючы сваю пазытыўную творчасць, прасякнутую ў шэрагу вершаў патрыятычнымі матывамі, сустракаючыся з колішнімі ўдзельнікамі «Акадэмічнага асяродку» беларускіх навукоўцаў, разгромленага ў 1974, падтрымліваючы адносіны з асобамі, якія былі пад наглядом спецорганаў, у тым ліку з Ларысай Геніюш.

У кастрычніку 1976 ён, у абстаноўцы развязанай шалёнай прапаганды, быў выключаны з КПСС, а 01.01.1977 звольнены з працы.

Некалькі месяцаў быў беспрацоўным. Затым праз знаёмых уладкаваўся фэльчарам у брыгаду хуткай дапамогі...

На сёння Сяргей Панізьнік - аўтар 13 кніжак паэзіі і дакументальнай прозы: "Мы - грамадзі!" , "Золкая зёлка", "Браніслава", "Мацярык", "Слова на добры дзень", "Дабравест", "Стырно", "Чало і век", "Літары ў расе", "Сустрэча роднасных сусветаў" і інш.

За заслугі перад беларускай культурай узнагароджаны медалём Францішка Скарыны, а перад латышскай - ордэнам «Трох зорак» (1998).

Анатолію Бароўскаму - 70

Бароўскі Анатоль, нарадзіўся 12.05.1942 г. у вёсцы Крушнікі Мазырскага раёна Гомельскай вобласці ў сям'і настаўніка.

Пасля заканчэння Асавецкай сярэдняй школы Мазырскага раёна (1960) працаваў у калгасе, потым на заводзе жалезабетонных вырабаў у Мазыры, настаўнікам пачатковых класаў у вёсцы Турбінка Мазырскага раёна. У 1961-1962 гг. - студэнт Мазырскага педагагічнага інстытута (скончыў завочна ў 1967). У 1962-1964, 1968-1970 гг. служыў у Савецкай Арміі. Працаваў у мазырскай раённай газеце «Камуніст Палесся» адказным сакратаром гарадскога таварыства «Веды», інструктарам гаркаму партыі, намеснікам дырэктара навучальна-геаграфіі (Мазыр). З 1975 г. - уласны карэспандэнт газеты «Чырвоная змена» па Гомельскай і Берасцейскай абласцях. Сябра СП СССР з 1990 г.

Вехай біяграфіі Анатоля Бароўскага стала творчая група "Тронка", спецыялізацыя якой - падрыхтоўка і

выпуск так званай "казаной літаратуры". Гэта калі прадпрыемства ці арганізацыя, нават аўтары-пачаткоўцы звяртаюцца да ТГ з заказам аб напісанні пра іх калектыву кнігі альбо аказаць дапамогу у рэдагаванні рукапісу. Такім чынам, было падрыхтавана і выпушчаны ў свет многа кніг на самыя розныя тэмы – пра энергетыку і будаўніцтва, работнікаў пракуратуры і медыкаў... Групе па сілах напісаць сцэнарыі правядзення ўрачыстага вечара, вяселля, напісаць песню для каханай, для прадпрыемства...

Анатоль Бароўскі доўгі час быў старшынём Гомельскай абласной грамадскай арганізацыі Таварыства беларускай мовы, сябар Рады ТБМ, адначасова з'яўляецца намеснікам старшыні Гомельскай абласной арганізацыі пісьменнікаў.

Друкуецца з 1963 г.

Аўтар кнігі апавесцей і апавяданняў «Каліна пад акном» (1987), апавесці «Тросніца» (калектывны зборнік «Знаёмства», 1982). Асобнымі выданнямі выйшлі нарысы «Надзеяная змена» (1976), «Мікалай Пушкар» (1985), «Цветут над Припятцкімі сады» (з Ю. Герасіменкам, 1987), кнігі «Азірніся ў каханні» (1994), кнігі фантасмагарычных апавесцяў «Пякельны рай» (2002), напісаў апавесць «Вяртанне даўгоў» (пра апошнія дні жыцця К. Каліноўскага, пра вялікае каханне да сваёй нарачонай) і іншых твораў.

Дзіця і мова

- *Мама, а што такое, а-ло-вак?* - такое пытанне я пачула з вуснаў трохгадовага хлопчыка ў дзіцячым садку, калі знаходзілася на практыцы.

Я з’яўляюся навуччэнкай Лідскага каледжа. І, як будучую выхавальніцу, мяне гэта вельмі зацікавіла. Мы жывём у Беларусі, а значыць – мы беларусы і павінны размаўляць па-беларуску. На тое пытанне маці хлопчыка канешне ж адказала, але я сумняваюся, што хлопчык звярнуў увагу на значэнне гэтага слова. Мы павінны выклікаць павагу ў іншамойных жыхароў да нашай мовы. У кожнага народа ёсць свая родная мова, і кожны народ прытрымліваецца сваёй мовы. А мы што не народ, і мовы ў нас сваёй няма? Мы – народ, і мова ў нас свая ёсць, але пра яе ў апошні час, напэўна, забыліся. Чаму так адбываецца, не разумею. Чым горшая наша мова, што мы пра яе з кожным днём забываем?

Мова народа – лепшая кветка ўсяго яго духоўнага жыцця, якая ніколі не вяне і вечна зноў распускаецца, жыцця, што пачынаецца далёка за межамі гісторыі. У мове адухаўляецца ўвесь народ і ўся яго радзіма. У ёй творчая сіла народнага духу ўвасабляецца ў думку, у малюнак і гук неба. Бацькаўшчыны, у яе паветра, яе фізічныя з’явы, яе клімат, яе палеткі, горы, даліны, яе лясы і рэкі, яе буры і навальніцы – увесць той глыбокі, поўны думкі і пачуцця, голас роднай прыроды, які гаворыць гэтак гучна аб любові чалавека да яго іншым разам суровай радзімы, які выяўляецца так ясна ў роднай песні, у родных напевах, у вершах народных пэстаў.

На вялікі жаль, у апошні час гэта разумеюць нямногія. Некаторыя імкнуцца размаўляць на рускай мове і лічаць гэта прэстыжным, некаторыя вывучаюць іншыя замежныя мовы, каб затым паехаць за мяжу. А аб тым, што мы асобная нацыя, і ў нас ёсць свая родная мова, мала хто і задумваецца, не гаворачы аб тым, каб гаварылі на роднай мове. Практычна ніхто не лічыць неабходнасцю прывучаць дзяцей з самага ранняга ўзросту размаўляць на роднай мове, і любіць яе. Але ж гэта вельмі важна! Так, дзіця, якое развіваецца, пераймае ўсё, што робіць, гаворыць дарослы. Калі ў сям’і ніхто не сочыць за сваёй мовай, гавораць “як атрымаецца”, то і малое будзе так, гаварыць. Але каму гэта патрэбна? Бацькам, якія мараць аб найлепшым жыцці для сваіх дзяцей, што яны будуць вучыцца ў найлепшых універсітэтах краіны. І яны сабе ўяўляюць выпускніка ўніверсітэта, які не гаворыць на сваёй роднай мове, а гаворыць, так як гаварылі ў хаце, з дзяцінства бацькі – “як атрымаецца”.

Раннее дзяцінства – перыяд найбольшага інтэнсіўнага развіцця. Дзеці ў гэтым узросце вельмі адчувальныя да навакольнага, яны ўспрымаюць і перажываюць усё, што

адбываецца навокал. Гэтыя асаблівасці неабходна ўлічваць пры выхаванні дзіцяці.

Вучыць роднай мове можна ў розных відах дзейнасці з першых хвілін жыцця. Маці, нахіліўшыся над малым, спявае яму калыханкі, затым расказвае казкі, пры гульнях выкарыстоўвае розныя лічылкі, прыгаворкі, забаўляючы, цікавыя вершы. Дзіцё з вялікай цікавасцю слухае ўсё і нешта можа нават адкладваць у сваёй памяці. Ужо ў канцы першага года жыцця ў актыўным слоўніку дзіцяці 10-14 слоў. Канешне, гэта не складаныя сказы і словазлучэнні, а самыя простыя словы (*мама, тата, дай* і г.д.). Бацькі вельмі радуюцца, калі іх дзіцё вымаўляе першыя гукі. А як бы яны абрадваліся, калі б малое загаварыла на беларускай мове! Многія бацькі, калі іх дзіцё выкарыстоўвае ў мове ненармаўную лексіку, абвінавачваюць непасрэдна яго. Але ж хто вінаваты, як не самі бацькі. Яны ж самі стварылі такое моўнае асяроддзе.

Дзіця, развіццё якога не было скрыўлена прымусова, пераважна ў пяць ці шэсць гадоў гаворыць ужо вельмі жвава і правільна на сваёй роднай мове. Але памяркуйце, колькі трэба ведаць, пачуццяў, думак, ломкі і нават філасофіі, каб гаварыць так на кожна-небудзь іншай мове, як гаворыць дзіця гадоў шасці ці сямі на сваёй роднай? Вельмі памыляюцца тыя, хто думае, што ў гэтым засваенні дзіцём роднай мовы дзейнічае толькі памяць, ніякай памяці не хапіла б для таго, каб зацвердзіць не толькі ўсе словы якой-небудзь мовы, але нават усе магчымыя спалучэнні гэтых слоў і ўсё іх відзмяненні. Не, калі б вывучалі мову адной памяццю, дык ніколі б цалкам не вывучылі ніводнай мовы. Мова, створаная народам, развівае ў духу дзіцяці здольнасць, якая стварае ў чалавеку слова і якая адзначае чалавека ад жывёлы; развівае гэты дух. Вы заўважаеце, што дзіця, жадаючы выказаць сваю думку, у адным выпадку ўжывае адзін выраз, у іншым другі, і міжвольна ўражаецца чужым, з якім яно прыкмеціла незвычайна тонкую розніцу паміж двума словамі, відавочна вельмі падобнымі. Вы заўважаеце таксама, што дзіця, пачуўшы новае, чужое для яго слова, пачынае часцей за ўсё скланяць яго, спрагаць і злучаць з іншымі словамі не зусім правільна; ці магло б гэта быць, калі б дзіця, засвойваючы родную мову, засвойвала б часцінкі той творчай сілы, якая дала народу магчымасць ствараць мову? Паглядзіце, з якой цяжкасцю набываецца іншаземцам гэты інстынкт чужой мовы, ды ці набываецца калі-небудзь цалкам? Гадоў дваццаць пражыве немец у Беларусі і не можа набыць нават тых пазнанняў у мове, якія мае наша трохгадовае дзіця!

Дык давайце размаўляць з дзецьмі на беларускай мове з першых слоў!

Вікторыя Дудо,
навучэнка Лідскага каледжа.

Адказ з Міністэрства адукацыі паступіў...

Старшыні грамадскага аб’яднання “Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны”
Трусаву А.А.

Паважаны Алег Анатольевіч!

У Міністэрстве адукацыі разгледжаны Ваш зварот ад 02.04.2012 № 20066/дс. Паведамляем наступнае.

У адпаведнасці з Планам выпуску падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў для ўстаноў агульнай сярэдняй і спецыяльнай адукацыі ў 2011 годзе было выдадзена 31 найменне падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў для ўстаноў адукацыі з беларускай мовай навучання агульным тыражом 469 963 экзэмпляры.

Вучэбныя атласы па гісторыі Беларусі, сусветнай гісторыі, геаграфіі і геаграфіі Беларусі выдаюцца за кошт рэспубліканскага бюджэту і з 2007 года друкуюцца на дзвюх дзяржаўных мовах.

Контурныя карты па геаграфіі і гісторыі, рабочыя сшыткі па вучэбных прадметах не ўваходзяць у пералік абавязковых вучэбных дапаможнікаў. Яны выдаюцца за кошт сродкаў

Мой дантыст

ладнае моўнае сугучча. Мой дантыст элегантна размаўляў са мною на нашай роднай мове, і гэтага было дастаткова, каб зняць з мяне напругу і павесці з ім гаворку ў сугучным мне рэчышчы. Завуць яго Койдаў Іван. Яму ўсяго дваццаць сем гадоў, але які ён дасведчаны і натуральны ў нашай мове! Я ўжо не кажу пра яго прафесійную спрактыкаванасць. Я паслухмяна выконваю яго просьбы, прапановы: “Заціснем зубкі! Мацней прышчаміце! Ось так! Малайчынка!”.

У часе тэхналагічных момантаў, падгонку маіх пратэзаў, цікаўлюся, у якіх ён менскіх школах вучыўся, ці памятае сваіх выкладчыкаў роднай мовы.

- У 193 і ў 113, - чую. - Не вельмі. Тут больш татаў клопат. У нас у сям’і кожны чацвер быў беларускі. Па чацвяргах мы дома толькі па-беларуску гаварылі, спявалі, размаўлялі, чыталі. З выкладчыкаў роднай мовы была ў нас,

выдавецтва, якое вызначае колькасць прадукцыі на продаж, яе кошт. Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства “Белкартаграфія” выдае контурныя карты па “Геаграфіі Беларусі” (Х клас) на беларускай і рускай мовах.

У адпаведнасці з Перспектыўным планам падрыхтоўкі падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў для агульнаадукацыйных устаноў на 2009–2015 гады ўсе вучэбныя дапаможнікі выдаюцца на дзвюх дзяржаўных мовах, у тым ліку:

“Англійская мова. Х клас” (выдадзены ў 2011 годзе);
“Інфарматыка. VI клас” (перавыданы ў 2014 годзе);
па нямецкай, англійскай, французскай, іспанскай мовах і атлас па астраноміі для XI класа - у 2012 годзе.

Білеты для правядзення выпускных экзаменаў за перыяд навучання і выхавання на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі па вучэбным прадмеце “Грамадазнаўства” выдаюцца кожны год на рускай і беларускай мовах.

З мэтай павышэння якасці літаратурнай адукацыі і забеспячэння аптымальнага доступу вучняў да літаратурных праграмных твораў адноўлена выданне кніг серыі “Школьная бібліятэка”, якая адпавядае патрабаванням вучэбных праграм па прадметах “Беларуская літаратура” і “Руская літаратура”. У 2010 годзе выдадзены творы замежных аўтараў у перакладзе на беларускую мову: Ч. Дзікенс “Прыгоды Олівера Твіста”, А. Міцкевіч “Гражына”, Ф. Петрарка “Санеты”, Я. Райніс “Вершы”, Л. Украінка “Вершы”, Э. Хемінгуэй “Стары і мора”, Д. Кіплінг “Маўглі”, Д. Зальтэн “Бэмбі”.

Выданне твораў замежных аўтараў на беларускай мове будзе ажыццяўляцца і ў наступныя гады.

Намеснік Міністра

К.С. Фарыно.

лькі з зубкамі?

- А яна ў мяне сама дантыстка! - чую.

За ўсё жыццё мне першы раз выпала трапіць да беларускамоўнага дантыста. Раю і вам сустрэчы з чалавекам, які лякуе вас не толькі па зубных тэхналогіях, а яшчэ і родным словам. Для поўнага сугучча гэтага нашага дыялогу прыношу ў 12-ю стаматалагічную паліклініку і колькі апошніх нумароў “Нашага слова”. Хай гэты наш дыялог, наша сумоўе з дантыстамі 12-ай гарадской стаматалагічнай паліклінікі, прынамсі з беларускамоўным стаматолагам Іванам Койдавым, яшчэ доўга доўжыцца і будзе карысным для іншых беларусаў, якія прагнуць правіць свае зубкі ў сугучных моўна лекараў. Падаю і адрас той зубапрадзэнтскай паліклінікі, дзе рупіцца малады беларускамоўны дантыст: Менск, вуліца Кедышкі, 28. Тэлефон: 2-68-84-74. Гэта побач з так званым Севастопальскім паркам. То, калі ласка!

Уладзя
Содаль-Садэльскі.

Ачысціць ад расейскіх назваў мапу Казахстана

Група грамадзянаў звярнулася да кіраўніцтва Казахстана з патрабаваннем «спыніць дыскрымінацыю карэйскай мовы. Пра гэта паведамляе Today.kz. Аўтары звароту, прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі, лічаць, што карэйская мова ў краіне ў параўнанні з расейскай знаходзіцца ва ўшчэmlеным стане.

Яны прапануюць, у прыватнасці, каб гарады, вёскі, вуліцы і плошчы, якія носяць расейскія назвы, былі перайменаваныя. Незадаволенасць аўтараў звароту выклікаюць такія назвы, як Петрапаўлаўск,

Паўладар і Усць-Каменагорск. На іх думку, як піша выданне, расейскія назвы з’яўляюцца «змрочнай спадчынай эпохі савецкага таталітарызму», а таксама «злавесным напамінам перыяду каланізацыі нашай дзяржавы».

Акрамя таго, прадстаўнікі інтэлігенцыі лічаць, што ўрадоўцы, а таксама «іншыя дзяржаўныя службоўцы» павінны здаваць іспыт на веданне карэйскай мовы. Яны таксама прапануюць складзі афіцыйны спіс прафесій, для якіх валоданне дзяржаўнай мовай будзе абавязковым.

Зварот адрасаваны ўраду, парламенту і Канстытуцыйнай радзе Казахстана. Падобны зварот быў апублікаваны ў прэсе ў верасні 2011 году. Яго аўтары заклікалі пазбавіць расейскую мову статусу другой дзяржаўнай.

Згодна з артыкулам 7 канстытуцыі Казахстана, статус дзяржаўнай мае карэйская мова. Пры гэтым другі пункт артыкулу абвясчае, што «ў дзяржаўных арганізацыях і органах мясцовага самакіравання нароўні з карэйскай афіцыйна ўжываецца расейская мова».

Аўтары вераснёўскага звароту ў сувязі з гэтым сцвярджалі, што другі пункт артыкула «ўводзіць народ у зман» і што расейская мова «незаконна выконвае функцыю дзяржаўнай». Указаны пункт яны прапанавалі з Канстытуцыі прыбраць.

Падтрымкі з боку кіраўніцтва рэспублікі гэты заклік тады не атрымаў. У парламенце, як паведамляла агенцтва «Навіны-Казахстан», заявілі, што ўносіць у Канстытуцыю папраўкі па моўным пытанні не плануецца, паведамляе Lenta.ru.

СКАЛЬКАВАНЫЯ ПРЫКАЗКІ

Іншы раз у навуковай літаратуры прыказкі атрымліваюць няправільную этымалагічна-класіфікацыйную характарыстыку. Да прыкладу, у адной працы прыводзіцца лацінская прыказка і далей гаворыцца, што яна «адпаведна папулярнай беларускай *У чужым воку парушынку бачым, а ў сваім бярв'яна не заўважаем*». Але генетычна гэта не беларуская прыказка, а біблеізм, паўкалька з царкоўнаславянскай мовы. Яшчэ сказ з той самай працы: «Успомнім беларускае *Ці пан ці прапаў*». Аднак гэта не ўласна беларуская прыказка. Яна амаль у такой жа форме ўжываецца ў рускай мове (*Либо пан либо пропал*) і ўкраінскай (*Чи пан чи пропав*). А склалася яна пад уплывам і на аснове лацінскага афарызма *Aut Caesar aut nihil* (літаральна «Або цэзар або нішто»).

У нядаўна выдадзеным «Тлумачальным слоўніку прыказак» (2011) І.Я. Лепешава і М.А. Якалцэвіч апісана каля 1800 найбольш ужывальных у сучаснай беларускай літаратурнай мове прыказак. Сярод іх больш за 70 прыказак скалькавана з іншых моў. Калькі – гэта своеасаблівыя копіі іншамовных прыказак, у якіхжны кампанент перакладзены на нашу мову сэнсавым адпаведнікам. Напрыклад, *Рука руку мые* – калька з лацінскай мовы (*Manus manum lavat*); яна ўзнікла ў выніку паслоўнага перакладу: *manus* – рука, *manum* – руку, *lavat* – мые. Дарэчы, на аснове гэтай калькі ў беларускай мове склалася – у выніку нарошчвання аднаструктурнага выказвання з суадноснымі кампанентамі (*рука – нага*) – прыказка *Нага нагу падпірае, рука руку абмывае*.

Прыказкі, якія ў фразеалагізмах, з прычыны сваёй яркасці, экспрэсіўнасці, а ў шмат якіх выпадках і вобразнасці вылучаюцца выключнай «прыліпчывасцю», здольнасцю пераходзіць з адной мовы ў другую. Як паказваюць даследаванні апошніх дзесяцігоддзяў, у многіх літаратурных мовах на долю запазычанняў, калек і паўкалек прыходзіцца амаль палова прыказкавага складу. І гэта – натуральная з'ява: «Як ніводзін народ не можа паўнакроўна існаваць без рознабаковых кантактаў з іншымі народамі, так і мова спустошылася б сама ў сабе, не знаходзячы падсілкавання ў іншых мовах і не аддаючы ў сваю чаргу ўласных жыватворчых сокаў» (В.М. Макіенка).

Сярод скалькаваных прыказак можна вылучыць значную групу выказаў, іншамовнасць якіх зусім не адчуваецца, паколькі іх структурная схема запоўнена нашымі словамі. Такія выказы ўспрымаюцца як разгорнутыя метафары з яркім вобразным стрыжнем, сфармаваным на аснове слоў канкрэтнага значэння. Скажам, не як чужародная, а як свая, нацыянальная ўспрымаецца згаданая вышэй прыказка *Рука руку мые*. Або такія скалькаваныя прыказкі: *Груган гругану вока не выдзеўбе*;

Куй жалеза, пакуль гарачае; Кропля камень крышыць.

Асабліва многа прыказкавых калек (больш за 30) прыпадае на лацінскую мову, якая ў Вялікім Княстве Літоўскім і пазней вывучалася ў школах як абавязковы прадмет. Некаторыя з гэтых скалькаваных выразаў (*Рука руку мые* і інш.) зафіксаваны ў зборніку Саламона Рысінскага – першага збіральніка беларускіх прыказак (зборнік выдадзены на лацінскай мове ў 1618 годзе). Дарэчы, С. Рысінскі ахарактарызаваў сабраныя ім прыказкі як «ядро і сок мовы».

Вось пералік прыказак, скалькаваных з лацінскай мовы: *Грошы не пахнуць; Груган гругану вока не выдзеўбе; Давярай, але правярай*, недакладная калька: *Fide, sed cui fidas, vide; За двума зайцамі пагонішся, ніводнага не зловіш*, літаральна: «Двух гонячы зайцаў, ніводнага з двух не зловіш»; *Калі Бог захоча пакараць каго, то адбярэ ў яго розум; Калі гавораць гарматы, музы маўчаць* (перароблена з прыказкі, якая ў даслоўным перакладзе гучыць як «Калі грыміць зброя, законы маўчаць») і ўпершыню ўжыта ў прамове Цыцэрона падчас абароны Мілона ў 52 г. да н.э.); *Канец – дзелу вянец* (лацінскае выслоўе *Finis coronat opus* літаральна перакладаецца так: «Канец увенчвае дзела»); *Клін клінам выбіваюць; Кожнаму сваё; Кропля камень крышыць; Куй жалеза, пакуль гарачае* (лацінскае *Ferrum quando calet cedere quisque valet* літаральна перакладаецца як «Кожны ў сілах кávaць жалеза, пакуль яно гарачае»); *Маўчанне – знак згоды* (літаральна пераклад лацінскага *Qui tacet – consentire videtur* такі: «Хто маўчыць, разглядаецца як згодны»); *Мэта апраўдвае сродкі; Напісанае застаецца; Не месца красіць чалавека, а чалавек месца; Нішто чалавечае мне не чужое* (аўтар выказу – рымскі пісьменнік Тэрэнцій, які жыў у 185–159 гг. да н.э.); *Няма правілаў без выключэнняў; Пан ці прапаў; Платон мне сябра, а ісціна даражэйшая; Пра мёртвых або добрае, або нічога; Разумнаму дастаткова; Рука руку мые; Сказана – зроблена; Трэцяга не дадзена; У здаровым целе – здаровы дух; У спрэчках нараджаецца ісціна* (склалася на аснове лацінскага афарызма *Nimium altercando veritas amittitur*, які літаральна перакладаецца так: «У празмерных спрэчках страчваецца ісціна»); *Чалавек мяркуюе, а Бог не чуе; Час – найлепшы лекар; Што дазволена Юпітэру, тое не дазволена быку; Што ні галава, то і розум* (цытата з камедыі «Фарміён» названага вышэй рымскага паэта Тэрэнція); *Што ў цвярозага ў галаве, тое ў п'янага на языку*. Сюды ж можна дадаць і прыказку *Вочы – люстэрка душы*, якая, хутчэй за ўсё, склалася пад уплывам лацінскага афарызма *Itaque*

animi vultus est (літаральна «Твар – люстэрка душы»).

Да некаторых парэмійных калек з лацінскай мовы варта падаць гістарычна-этымалагічныя даведкі. Так, *Грошы не пахнуць* (лацінскае *Pecunia non olet*) паходзіць са слоў рымскага імператара Веспасіяна (I ст. н.э.), які ўвёў падатак на грамадскія прыбыркі, а калі сын папракнуў бацьку за гэта, той паднёс да яго носа першыя грошы, сабраныя як падатак, і прапанаваў яму панюхаць, ці пахнуць яны. *Трэцяга не дадзена* (*Tertium non datur*) першапачаткова ўжывалася як фармулёўка закону аб выключэнні трэцяга, г.зн. калі дадзена два палажэнні, адно з якіх сцвярджае што-небудзь, а другое адмаўляе, то трэцяга не можа быць. Лічаць, што выказанне паходзіць ад слоў Цыцэрона *Non est tertium* (няма трэцяй магчымасці).

Яшчэ дзве этымалогіі. Аўтар крыху скарачанага афарызма *Кропля камень крышыць* (дзяўбе) – старажытнарымскі паэт Авідзій, які ў «Пасланнях з Понта» пісаў: «Кропля дзяўбе камень не сілай, а частым падзеннем». *Платон мне сябра, а ісціна даражэйшая* (*Amicus Plato, sed magis amica veritas*) – у такой, найбольш папулярнай, форме афарызм сустракаецца ў раманах Сервантэса «Дон Кіхот» (1615). А першакрыніцай афарызма былі словы грэчаскага філосафа Платона (427–347 гг. да н.э.): «Наследуючы мне, меней думай аб Сакраце [вучню Платона], а болей аб ісціне». Пасля ў лацінскай мове адбылася замена імя *Сакрат* на *Платон*.

8 прыказак скалькавана з грэчаскай мовы. Так, *Усё цячэ, усё мяняецца* і *Двойчы ў адну раку ўвайсіці немагчыма* першапачаткова належалі старажытнаму грэчаскаму філосафу Геракліту, а *Корань навукі горкі, ды плады яе салодкія* – Арыстоцелю. Іншыя прыказкі-калькі: *Ваўка ногі кормяць; Ліслівае цяля дзвюх матак ссе* (недакладная калька: *To kalopar – nin duo tannas budanee*; літаральна: «Ліслівае ягня дзвюх матак ссе»).

Дзве прыказкі паходзяць з баек Эзопа (VI ст. да н.э.). У адной з іх апавядаецца пра марнатраўнага юнака, які, праматаўшы ўсю бацькоўскую спадчыну, прадаў і апошні плашч, калі ўбачыў, што з выраю вярнулася адна ластаўка, а значыць, наступіла вясна; аднак пачаліся маразы, ластаўка загінула, і марнатравец з абурэннем папракаў яе ў падмане. На аснове гэтай байкі ўзнікла прыказка *Адна ластаўка вясны не робіць*. У другой байцы гаворыцца пра сабаку, які гыркае на коней, не падпускаючы іх да сена, хоць сам сена не есць. Паводле байкі склалася прыказка *Як сабака на сене – і сам не гам і другому не дам*. У зборніку С. Рысінскага (1618) даецца ў форме: *Як сабака на сене: сам не есць і карове не дае*.

Прыказка *Апёкшыся на малацэ, і на ваду дзьмеш з'яўляецца* разнавіднасцю візантыйскага выказу са зборніка парэмій «Пчала», перакладзенага на царкоўнаславянскую мову ў XIV ст. Дарэчы, прыказка ў форме *Ожогшыся на малацэ, велено на воду дуть* выкарыстана ў «Лістах» Філона С. Кміты-Чарнабыльскага (1573–1574) – службовай перапісцы аршанскага старасты з членамі каралеўскай рады Вялікага Княства Літоўскага.

З заходнееўрапейскіх моў найчасцей скалькаваліся прыказкі з французскай мовы (іх – 11): *Ад вялікага да смешнага адзін крок; Адзін за ўсіх і ўсе за аднаго; Гара нарадзіла мыш; Гульня не вартая свечак; Добра смяецца той, хто смяецца апошні; Калі б маладосць умела, а старасць магла* (аўтар гэтага выказвання, якое ператварылася ў прыказку, – пісьменнік Анры Эт'енне (1531–1598), ужыў яго ў зборніку «Les Premices»); *Лепш позна, чым ніколі; На вайне як на вайне; Пажывём – пабачым; У доме навешанага не гавораць пра вярхоў; Усё новае – гэта добра забытае старое*.

Вядомая і біяграфія некаторых гэтых скалькаваных прыказак. Так, першапачаткова фраза *Ад вялікага да смешнага адзін крок* належыць Напалеону, які ў снежні 1812 г. у часе ўцёкаў з Расіі часта паўтараў яе свайму паслу дэ Прадту ў Варшаве, пра што той пісаў пасля ў сваёй кнізе «Гісторыя пасольства ў Вялікае герцагства Варшаўскае» (1816).

Прыказка *Адзін за ўсіх і ўсе за аднаго* пачала сваё жыццё ў рамана французскага пісьменніка Аляксандра Дзюма-бацькі «Тры мушкетёры» (1844), яна неаднаразова выкарыстоўваецца як дэвіз галоўных герояў рамана, верных сяброў – Атоса, Партоса, Арамиса і д'Артаньяна.

Выказанне *У доме навешанага не гавораць пра вярхоў* ўпершыню было ўжыта ў раманах Сервантэса «Дон Кіхот» (1615), але ў французскай мове яно ператварылася ў прыказку са значэннем «Каму-небудзь не гавораць у вочы пра тое, што непрыемна нагадвае пра яго недахопы, заганы і пад.».

Гісторыя ўзнікнення прыказкі *Усё новае – гэта добра забытае старое* наступная. Лічыцца, што ўпершыню нібыта так сказала мадэмуазэль Бертэн, мадыстка Марыі Антуанеты, паднавіўшы старую сукенку каралевы. Магчыма, у французскай мове гэты афарызм склаўся пад уплывам біблейскага тэксту (Еклэзіяст, I, 10): «Былае нешта, аб чым кажуць: «глядзі, вось гэта новае», але гэта было ўжо ў вяках, якія былі да нас».

Некаторыя прыказкі (5) прыйшлі ў беларускую мову як калькі з англійскай мовы (магчыма, і праз пасярэдніцтва суседніх моў – рускай або польскай): *Добрымі наме-*

рамі выслана дарога ў некла (аўтар гэтага былога крылатага выразу – англійскі пісьменнік С. Джонсан (1704–1784)); *Многа шуму з нічога; Мой дом – мая крэпасць; Хто плаціць грошы, той заказвае і музыку* (недакладная калька: *He who pays the piper should (may) call the tune*; літаральна: «Хто плаціць дудару, той і называе мелодыю»); *Час – гэта грошы* (гаворыцца як напамінак у сітуацыі, калі прамаруджанне нявыгадна – з фінансавага ці іншага боку).

Многа шуму з нічога – этымалагічна гэта скалькаваны загаловак камедыі (1600) англійскага паэта і драматурга У. Шэкспіра (1564–1616). *Мой дом – мая крэпасць* – паходзіць з трактата англійскага юрыста Э. Кока (1552–1634) «Трэці інстытут законаў Англіі». Прыказка *Час – гэта грошы* ўзнікла з выказвання амерыканскага палітычнага дзеяча В. Франкліна, які ў кнізе «Парада маладому купцу» (1748) пісаў: «Памятай, што час – грошы».

Пяць беларускіх прыказак – калькі з нямецкай мовы: *Вуснамі дзіцяці гаворыць ісціна; Надзея памірае апошняй; Ружы без калючак не бывае; У хлусні (маны) кароткія ногі*. Яшчэ адна прыказка – *Быццё вызначае свядомасць* – ужываецца як калька ў розных мовах свету, паходзіць з працы Карла Маркса «Да крытыкі палітычнай эканоміі» (1859), абазначае «Сукупнасць умоў матэрыяльнага жыцця з'яўляецца першаасновай свядомасці». Напрыклад: «Я знаў Апанаса «марксіста». Пад свой светапогляд адразу падвёў ён «марксістскую базу», і заўжды казаў урачыста, сустраўшы мяне, той ягомасць: – Быццё вызначае свядомасць» (К. Крапіва). У апошнія дзесяцігоддзі выказ найчасцей ужываецца іранічна як сцвярджэнне ці апраўданне, што паводзіны, учынкі каго-небудзь вызначаюцца знешнімі абставінамі: *[Іван:] Калі ў вярхоўку ўпершыню было ўжыта ў раманах Сервантэса «Дон Кіхот» (1615), але ў французскай мове яно ператварылася ў прыказку са значэннем «Каму-небудзь не гавораць у вочы пра тое, што непрыемна нагадвае пра яго недахопы, заганы і пад.».*

Гісторыя ўзнікнення прыказкі *Усё новае – гэта добра забытае старое* наступная. Лічыцца, што ўпершыню нібыта так сказала мадэмуазэль Бертэн, мадыстка Марыі Антуанеты, паднавіўшы старую сукенку каралевы. Магчыма, у французскай мове гэты афарызм склаўся пад уплывам біблейскага тэксту (Еклэзіяст, I, 10): «Былае нешта, аб чым кажуць: «глядзі, вось гэта новае», але гэта было ўжо ў вяках, якія былі да нас».

і я скажу, хто ты – таксама паходзіць з гэтага ж рамана Сервантэса.

Прыказка *Сабака брэша, а караван ідзе ўжываецца* (як калька) у шмат якіх мовах і, паводле М.І. Міхельсона, з'яўляецца калькай з турэцкай мовы.

Прыказка пра немагчымасць знайсці, выявіць што-небудзь там, дзе яго няма, – *Цяжка знайсці (знайсці) чорную кошку ў цёмным пакоі, асабліва калі яе там няма* – ужываецца як іранічны аргумент супраць нерэальных сцвярджэнняў. Аўтар гэтага афарызма – кітайскі мысляр Канфуцый (551–479 гг. да н.э.).

Кароль жа голы – калька з дацкай мовы. Яна абазначае «Якая-небудзь тэорыя, палітыка або чый-небудзь аўтарытэт на самай справе беспаспяховы, фальшывы, уяўны». Паходзіць з казкі Г.-Х. Андэрсена «Новае адзенне караля» (1837). У ёй расказваецца, як два ашуканцы ўзяліся выткаць для караля найтанчэйшую тканіну і сшыць яму адзенне, якое не маглі бачыць толькі дурні і тыя, хто не адпавядае сваёй пасадзе, прызначэнню. Падмануты кароль у гэтым «адзенні», а фактычна галым ішоў па вуліцы. Усе, баючыся апынуцца ў дурнях, захапляліся характам «адзення». І толькі адзін хлопчык закрычаў: «А кароль жа голы!» Усім стала зразумела, што яны абдураныя. Прыказка, структурна арганізаваная як прэдыкацыя, уяўнае словазлучэнне, пераўтвараецца ў назоўнікавы фразеалагізм з найбольш тыповай для такіх выразаў структурай «прыметнік + назоўнік» (*голы кароль*) і ўжо выражае не суджэнне, а паняцце, абазначаючы «пасрэдны чалавек з прэтэнзіяй на аўтарытэт ці з перабольшаным аўтарытэтам»: «Уяўляеце вы сабе сімпатычнага брандахлыста, фантазёра, які проста голы кароль?» (У. Караткевіч).

Часам на базе прыказкі, скалькаванай з якой-небудзь мовы, ствараецца ўласна беларуская прыказка. Скажам, на аснове згаданай вышэй калькі з лацінскай мовы *Разумнаму дастаткова* ўтворана свая *Разумны зразумее*, з тоесным значэннем «Разумнаму доўга тлумачыць не трэба»; напрыклад: «Разумны, як той казаў, зразумее. Дурань жа і ёсць дурань» (*А. Кажадуб*). Калька з нямецкай мовы *Надзея памірае апошняй* гаворыцца як сучаснае, што нельга страчваць надзею нават у самых крытычных жыццёвых абставінах. На аснове гэтай калькі і пад яе уплывам у нашай мове склалася прыказка *Надзея – матка дурных* з сэнсавым зместам, супрацьлеглым кальцы, а менавіта «Няма на што спадзявацца». Яна гаворыцца з прыкрасцю ў безвыходным становішчы: *Надзея – матка дурных, – кажа старая прыказка, шмат каму вельмі нялюбая. Я і сам некалі цягнеў яе не мог. Цяпер крыху прычыкаўся* (М. Гарэцкі).

Іван Лепешаў

Моўная сітуацыя і моўная палітыка ў Шатландыі: гісторыя і сучаснасць

(Працяг. Пачатак у папярэднім нумары.)

У самым пачатку 17 стагоддзя шатландскі кароль Джэймс Шосты заняў таксама і англійскі трон. Ён выдаў распараджэнне, якое прымушала правадыроў горскіх кланаў пасылаць сваіх старэйшых сыноў у школы ў Лоўлэндзе, як адзначаецца, з мэтай іх англізацыі. Іншае яго распараджэнне спрыяла заснаванню ў кожнай царкоўнай акрузе, незалежна ад мовы тамтэйшых жыхароў, англамоўнай школы. Згодна з гэтым дакументам, англійская мова павінна ўсталявацца паўсюдна, а ірландская (так тады называлі шатландскую гэльскую мову – пра гэта будзе расказана ніжэй) можа выкараняцца. У гэты час гэльская мова, акрамя Хайлэнду і заходніх астравоў, яшчэ была распаўсюджана і на паўднёвым захадзе Лоўлэнду.

Становішча гэльскай мовы, таксама як і ўсёй культуры шатландскіх горцаў, яшчэ мацней пагоршылася пасля бітвы пры Каладэне ў 1746 годзе, якой закончылася другое якабіцкае паўстанне. Тады войска, якое ў асноўным складалася з горцаў, пад кіраўніцтвам Прыгажуна Прынца Чарлі (Чарлза Сцюарта), прэтэндэнта на англійскі трон, было разбітае брытанскім урадавым войскам.

У 19 стагоддзі шмат шатландскіх горцаў было пераселена з Хайлэнду. Шмат лю-

дзей з’ехалі і самі. Шатландскі Закон аб адукацыі 1872 года прывёў да забароны ўжывання гэльскай мовы ў адукацыйнай сферы. Адзначаецца, што яшчэ жывыя людзі, якіх збівалі ў школе за выкарыстанне роднай мовы. У выніку, калі ў 1891 годзе налічвалася 250000 носьбітаў гэльскай мовы, то ў 1991 іх засталася толькі 66000.

У 1884 годзе з’явіўся першы афіцыйны дакумент з крытыкай антыгэльскай адукацыйнай палітыкі. У 1891 паўстала першая моваабарончая арганізацыя.

Перапіс насельніцтва Вялікабрытаніі 2001 г. паказваў, што на шатландскай гэльскай у Шатландыі размаўляе 58652 чалавекі, прыкладна 1,2% насельніцтва. Яшчэ 33315 чалавек разумеюць гэтую мову. Таксама каля 2000 чалавек размаўляюць на ёй у некалькіх правінцыях Канады, куды ў свой час імігравала каля трэці ўсяго гэтамоўнага насельніцтва Шатландыі. Цікава, што ў 1867 годзе шатландская гэльская мова была трэцяй па распаўсюджанасці мовай Канады пасля англійскай і французскай і мела каля 200000 носьбітаў. Сп. Мак-Леод нарадзіўся якраз у Канадзе.

Шатландская гэльская азначана як аўтахтонная мова ў Еўрапейскай хартыі рэгіянальных моў і моў меншасцяў. У Вялікабрытаніі дэ-юрэ няма дзяржаўных моў. Але шатландскі Закон аб гэльскай мове (2005) надаў ёй афіцыйны ста-

тус і заснаваў спецыяльную ўстанову па развіцці гэтай мовы, Гэльскую раду.

Гэта арганізацыя рыхтуе пяцігадовы план па гэльскай мове і планы па развіцці адукацыі на ёй. Закон таксама патрабуе ад разнастайных устаноў распрацаваць уласныя планы па ўжытку і развіцці гэльскай мовы ў сферах сваёй кампетэнцыі. У першым варыянце закона паставы рады азначаліся хутчэй як дарадчыя. Але пазнейшая рэдакцыя зрабіла іх абавязковымі для выканання ў сферы сярэдняй адукацыі.

Калі ў 1985 годзе ўсяго 24 школьнікі пачатковых класаў вучыліся па-гэльску, то зараз іх больш за дзве тысячы. Існуе дзве пачатковыя школы з аддзяленнямі сярэдняй адукацыі, дзе ўсе прадметы вывучаюцца па-гэльску. Таксама ёсць 62 пачатковыя школы з гэльскімі класамі, у якіх гэльская з’яўляецца мовай навучання. Большасць вучняў, якія закончылі гэльскую пачатковую школу, маюць магчымасць вывучаць мову далей у якасці вучэбнага прадмета ў англамоўнай сярэдняй школе. Маецца таксама з тэўні сярэдніх школ, якія даюць магчымасць атрымаць на гэльскай мове сярэднюю адукацыю, прынамсі, па шэрагу прадметаў. Усяго на розных узроўнях па-гэльску навучаецца больш за 2500 школьнікаў. Таксама ёсць дзясяткі гэтамоўных дашкольных устаноў.

Пэўная колькасць вучняў часткі пачатковых і сярэдніх англамоўных школ вывучае гэльскую як прадмет. Гэльская мова вывучаецца ва ўніверсітэтах і каледжах. На востраве Скай ёсць нацыянальны гэльскі каледж.

Адзначаецца большая сярэдняя паспяховасць білінгваў у англійскай мове у параўнанні з англамоўнымі дзецьмі. Цікава, што многія бацькі, дзеці якіх наведваюць гэльскія школы, спецыяльна вучаюць гэту мову.

У Эдынбургу ёсць адна пачатковая школа з гэльскімі класамі, а таксама сярэдняя школа, дзе гэльская вывучаецца як прадмет. Прасоўванне гэтамоўнай адукацыі ў сталіцы Шатландыі патрабавала намаганняў. Колькасць вучняў расце, прычым, не толькі за кошт дзяцей з гэтамоўных сем’яў.

Сп. Мак-Леод распаўядаў, што, у прынцыпе, калі пэўны чалавек запатрабуе, то яму павінна быць дадзена магчымасць прайсці поўны курс па любым прадмеце па-гэльску. Папулярнасць гэтамоўнай адукацыі расце. З іншага боку, важнай праблемай з’яўляецца недахоп гэтамоўных настаўнікаў. Адзначаецца неабходнасць паменшыць мінімальную колькасць вучняў, неабходную для фармавання класа або групы.

БіБіСі мае гэтамоўны радыё- і тэлеканал. Тэлеканал называецца БіБіСі Альба (Альба – па-гэльску Шатландыя) і часткова фінансуецца ўрадам Шатландыі. Гэтамоўныя праграмы ёсць і ў праграмах іншых тэлекампаній. Чыста гэтамоўных газет няма, але гэтамоўныя матэрыялы друкуюцца ў шэрагу выданняў.

Шмат якія арганізацыі распрацавалі планы па ўжытку гэльскай мовы ў сваёй дзейнасці і зрабілі ў гэтым кірунку пэўныя захады, напрыклад, пераклалі на гэльскую рабочыя дакументы і інфармацыйныя матэрыялы. З іншага боку, агульнабрытанскія арганізацыі, якія не падпадаюць пад абавязак распрацоўваць такія планы, вельмі рэдка выкарыстоўваюць гэльскую мову.

У 2011 – 2012 годзе Шатландскі ўрад выдаткоўвае на гэльскую мову прыкладна 23 мільёны фунтаў, што складае 0,07% ад яго агульнага бюджэту. У 2009 годзе было падпісана пагадненне, якое дае магчымасць выкарыстоўваць гэльскую мову ў афіцыйных стасунках паміж Еўрапейскім саюзам і шатландскімі ўрадаўцамі.

Статус і гісторыя скотс

Пра мову скотс у нас, верагодна, ведаюць менш, чым пра шатландскую гэльскую. Напрыклад, газета “Наша ніва”, анансуючы канферэнцыю ў Эдынбургу, пісала, што “Урад Шатландыі ўзяў курс на падтрымку мясцовага шатландскага дыялекту англійскай (мовы), які бытуе ў вёсках”. Праўда, у анонсе таксама пазначана, што “ранейшая кельцкая гэльская мова больш у Шатландыі не бытуе”. Чытач гэтага артыкула сам зможа зрабіць выснову аб тым, на колькі справядлівыя такія ацэнкі.

Мова скотс – германская мова, адносна блізкая да англійскай. Як і англійская, яна развілася з англа-саксонскай (старажытнаанглійскай) мовы. Цікава, што ў храналогіі, прадстаўленай на сайце Цэнтра шатландскай мовы, перыяд англа-саксонскай мовы ў Шатландыі называецца ў тым ліку *перад-скотс*.

Англа-саксонская мова мела ў тым ліку паўночны, нартумбрыйскі варыянт. Пасучаснай храналогіі ён пераўтвараецца ў Шатландыі ў далітаратурную скотс у 12 стагоддзі. Далітаратурная скотс лічыцца першым этапам перыяду старой скотс, які доўжыцца да 13 стагоддзя. Наступны этап старой скотс, які называецца ранняя скотс, доўжыцца з сярэдзіны 14 стагоддзя да сярэдзіны 15 стагоддзя.

На поўдні, у Англіі, англа-саксонская мова ў 12 стагоддзі ператвараецца ў

раннюю сярэднеанглійскую мову. Адзначаецца, што ранняя скотс практычна не адрознівалася ці была вельмі падобнай да паўночнага, нартумбрыйскага, дыялекту ранняй сярэднеанглійскай мовы. Як адзначалася вышэй, саманазвай гэтай мовы была Inglis.

Ва ўмовах незалежнага шатландскага каралеўства Inglis Шатландыі пачаў развівацца сваім шляхам, тады як жыхары паўночнай Англіі ўсё больш арыентаваліся на паўднёва-англійскі стандарт. У Шатландыі ішоў працэс, які рабіў скотс настолькі ж адрозным ад англійскай, як, напрыклад, шведская мова адрозніваецца ад дацкай ці партугальская ад іспанскай. Так, яшчэ ў 1498 годзе пасол Касціліі і Арагона ў Шатландыі пісаў, што “шатландская мова караля Джэймса Чацвёртага настолькі ж адрозніваецца ад англійскай, як касцільская мова адрозніваецца ад арагонскай”.

Даследаванне 70-х гадоў 20 стагоддзя паказала, што мяжа паміж скотс і паўночнымі англійскімі гаворкамі амаль дакладна супадае з адміністрацыйнай мяжой Англіі і Шатландыі. Праўда, паведамляецца таксама, што скотс і гэтыя гаворкі маюць пэўныя супольныя рысы.

Як адзначана ў літаратурных крыніцах, сярод вучоных дагэтуль няма адзінства па пытанні, ці з’яўляецца скотс асобнай мовай ці дыялектам англійскай. Напрыклад, у папулярнай кнізе па гісторыі англійскай мовы “The Story of English” скотс называецца то разнавіднасцю англійскай мовы, то мовай. Пры гэтым, трэба ўлічыць, што адзінага набору крытэрыяў, якія адрозніваюць мову ад дыялекту, няма. Ёсць таксама тэорыя, прыхільнікі якой лічаць, што любы маўленчы тып – гэта дыялект, такім чынам усе размаўляюць на нейкім дыялекце.

Як будзе паказана ніжэй, значная частка шатландцаў расцэньвае скотс не як мову, а “хутчэй проста як спосаб размаўляць”. Адзін аўтар піша, што нават у самой Шатландыі людзі схільныя бытаць скотс з англійскай мовай з шатландскімі акцэнтам. У некалькіх слоўніках назойнік “скотс” мае толькі адно значэнне – дыялект ці від англійскай мовы, які выкарыстоўваецца ў Шатландыі. Пры гэтым, у літаратуры адзначаецца, што характарызаваць скотс як шатландскі варыянт англійскай мовы, як гэта часам рабілася, памылкова.

Адзначаецца, што называць скотс дыялектам англійскай (таксама як і гэльскую – дыялектам ірландскай), на жаль, засталася для некаторых людзей зручным палітычным прыёмам ці хітрасцю.

Доказамі таго, што скотс з’яўляецца самастойнай мовай называюцца, у прыват-

насці, багатая літаратура на скотс, яе спецыфічная арфаграфія, а таксама даўняе ўжыванне скотс у якасці дзяржаўнай мовы і афіцыйнай мовы шатландскага парламенту. Адна крыніца нават паведамляе, што носьбіты ўсіх дыялектаў скотс разумеюць адзін аднаго, “тады як для многіх носьбітаў дыялектаў англійскай мовы скотс часта незразумелы”. З іншага боку, на сайце, прысвечаным адукацыі ў Шатландыі, пазначана, што англамоўныя людзі скотс разумеюць, а таксама, што скотс і англійская – гэта бяспрэчна раўнапраўныя мовы, носьбіты якіх больш-менш разумеюць адзін аднаго.

Тыя, хто не лічыць скотс самастойнай мовай, выкарыстоўваюць аргумент аб падобенстве сінтаксісу і марфалогіі скотс і англійскай.

На афіцыйным узроўні кропку ў гэтым пытанні можна лічыць пастаўленай. Брытанскі ўрад, паводле ратыфікаванай ім Еўрапейскай хартыі рэгіянальных моў і моў меншасцяў, разглядае скотс як рэгіянальную мову, “прызнае і паважае скотс (ва ўсіх формах) у якасці асобнай мовы і не лічыць выкарыстоўванне скотс прыкметай кепскага валодання англійскай мовай”.

Разгледзеўшы пытанні статусу, вернемся да гісторыі. У канцы 13 – пачатку 14 стагоддзя скотс рабіўся асноўнай мовай гараджан. Як адзначалася, сфера выкарыстання гэльскай мовы паступова звужалася да Хайлэнду. На працягу 14 стагоддзя скотс паступова робіцца літаратурнай мовай, напачатку мяшанай з французскай лексікай. У 1398 годзе шатландскія законы былі перакладзеныя на скотс з лаціны. У розныя перыяды на скотс аказвалі ўплыў, акрамя французскай, лаціна, старанарвежская, англійская, галандская, нямецкая і гэльская мовы.

З канца 15 стагоддзя носьбіты мовы скотс сталі ўжо сваю мову ўсё часцей называць Scottis, а шатландскую гэльскую – Erse, ірландскай. Адзначаецца, што адукаваныя носьбіты гэльскай мовы у Шатландыі, так і ў Ірландыі, размаўлялі, фактычна, на адной мове – літаратурнай гэльскай. Пры гэтым, праўда, мясцовыя гаворкі пачалі набываць выразныя адрозненні ад ірландскай мовы. У другой палове 15 стагоддзя носьбіты скотс пачынаюць называць мову англічан Suddron – паўднёвай, каб падкрэсліць яе адрозненне ад сваёй мовы. Паведамляецца таксама, што адрозненне скотс ад англійскай мовы дакладна ўсведамляецца ў 16 стагоддзі.

Гэльскія назвы мовы скотс ў 18 – 21 стагоддзях: Beurla Gallda – замежная мова і Albais – шатландская.

(Працяг у наст. нумары.)

Малюнак паказвае, які працэнт насельніцтва размаўляе на шатландскай гэльскай мове. Рэгіён распаўсюджвання гэльскай мовы прыблізна супадае з тэрыторыяй Хайлэнду, паўночна-заходняй часткай Шатландыі, і астравоў на захад ад яе. Найбольшая колькасць носьбітаў – на Знеініх Гебрыдскіх астравах. Белая частка – гэта прыблізна тэрыторыя Лоўлэнду, паўднёва-усходняй Шатландыі, асноўны арэал мовы скотс.

Найстарэйшаму лідскаму краязнаўцу Анатолю Куляшу - 85

Анатоль Фёдаравіч Кулеш нарадзіўся ў позні майскі вечар, 5 траўня 1927 года пад самае свята Юр'ева дня. Вёска Збляны Лідскага раёна, дзе яму пашчасціла прыйсці на свет, раскінулася ўздоўж правага берага Нёмана ў самым цудоўным на свеце прыродным кутку. Усё тут незвычайнае і натуральнае: і лес, і поле, і неба іншае, спеў птушак не такі. І, нават, подых ветру іншы. А галоўнае - цудоўныя, самабытныя людзі. З вяслым норавам, тонкім гумарам, з сялянскай хітрынкай, а ў душы кожнага з іх жыве мастак: жывапісец, паэт, музыкант.

Тут ён пазнаў першыя словы, першыя літары, тут прыйшло першае каханне. Тут усё было першым. Але ў 17-гадовым узросце жыццё прымуціла пакінуць гэты багаты, цудоўны, жыватворны край.

Анатолю Куляшу прыйшлося пачаць вучобу ў польскай школе першай ступені з адным настаўнікам. Выкладанне прадметаў вялося толькі на польскай мове. Спачатку (да 1937 года) на беларуска-славянска-рускай мове выкладалася рэлігія для вучняў з праваслаўных сямей, але і яе перавялі на польскую.

Ідучы ў першы клас сельскай школы, хлопчыку і ў сне не магло прыйсці, што калі-небудзь ён зможа атрымаць вышэйшую адукацыю і стане, увогуле, паважаным чалавекам: дасведчаным спецыялістам, "Выдатнікам народнай асветы", дыпламантам міжнароднага конкурсу амбасады Польшчы на тэму "Польшча - прыязная суседка Беларусі" (2004), адзначаным дзяржаўнымі ўзнагародамі і замежнымі знакамі адзнакі - "Ганаровы Залаты Знак Польшча-Савецкай Дружбы".

У шосты клас Анатоль пайшоў ужо пасля вайны - 1 кастрычніка 1944 года - у Лідскую СШ №1. Праляцелі 4 гады. Паўстала пытанне: як быць далей пасля заканчэння сярэдняй школы? Паступленне і вучоба ў ВНУ з-за матэрыяльных цяжкасцяў праблематычна. Працаваць? Дзе і кім? Больш сур'ёзнага пытання не было. У гэты час з-за недахопу настаўнікаў сельскія школы, у Лідскай педнавуальні была адкрыта "спецгрупа" па падрыхтоўцы настаўнікаў пачатковых класаў з гадзічным тэрмінам навучання. Туды прымалі слухачоў, якія мелі сярэдняю і дзевяцікласную адукацыю. Шмат што вабіла туды вясковага хлопца: стыпендыя, інтэрнат, а галоўнае - праз год ты станавішся самастойным чалавекам. Канчалася нястача, беднасць, галечка. Вучоба ішла лёгка, без напругі. Скончыўся год, мелі быць вышукныя дзяржаўныя экзамены. Перад тым адбылося "размеркаванне". Размеркавалі на працу ў Лідскую працоўную дзіцячую калонію МУС. Адмаўляцца ў той час у такіх выпадках было не прынята. Усе ішлі туды,

куды "партия і ўрад" пасылалі.

Праз год вылузаўся з калоніі і стаў настаўнікам матэматыкі Споркаўскай сямігодкі за 5-6 кіламетраў ад Ліды. Спачатку Анатоль Фёдаравіч выкладаў матэматыку і вучыўся на фізіка-матэматычным факультэце Гарадзенскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута, а пасля перакваліфікаваўся, закончыў БДУ па спецыяльнасці настаўніка фізічнай геаграфіі і выкладаў гэты прадмет у сярэдніх школах горада Ліды. Але як было прынята ў выскочных школах таго часу выкладаў яшчэ і фізіку, фізкультуру, маляванне, чарчэнне.

Летам 1951 года А.Ф. Куляшу прапанавалі пасаду другога сакратара райкаму камсамолу і адначасова ўзначаліць аддзел прапаганды. А ў раёне поўным ходам ішла калектывізацыя аднаасобных гаспадарак у гаспадаркі калектывныя - калгасы. Але гэта быў ужо не 1939 год. Што ўяўляюць сабой калгасы, сяляне добра ведалі. Таму, як маглі, супраціўляліся.

У гэты час (1951 г.) былі арыштаваны сябры і аднавяскоўцы А. Куляша за ўдзел у моладзевай патрыятычнай антысавецкай арганізацыі, але на яго ніхто не паказаў. Выратавала тое, што быў адарваны ад сваёй вёскі і ў арганізацыю трапіць проста не паспеў.

Праца ў камсамоле не задавальняла, а пайсці па асабістым жаданні з выбарнай пасады - партыйнай ці камсамольскай, савецкай - можна было двума шляхамі: здзейсніць злачынства, ці калі цябе не выбяруць на наступны тэрмін. Другі шлях - гэта той жа першы. Трэба, каб усе паверылі ў тое, што ты не адпавядаеш свайму прызначэнню, і тады цябе не выбяруць. А чаго гэта каштавала пасля... Але А. Куляшу ўдалося з малымі стратамі зноў стаць настаўнікам, ужо ў Шайбакоўскай школе.

Шмат гадоў А. Кулеш прысвяціў краязнаўству. Яго ўдзел у краязнаўчай рабоце можна падзяліць на тры перыяды: знаёмства з родным краем у дзіцячыя і школьныя гады, у час збору матэрыялаў для напісання дыпломнай работы пры заканчэнні геаграфічнага аддзялення фізіка-геаграфічнага факультэта Беларускага Дзяржаўнага Універсітэта на

тэму "Фізіка-геаграфічная характарыстыка Лідскага раёна" і ў час работы пазаштатным экскурсаводам Лідскага бюро падарожжаў і экскурсій.

Калі ў першым і другім выпадках ён займаўся выключна знаёмствам і вывучэннем прыроднага наваколля, то ў апошні час прысвяціў гэтую работу цалкам вывучэнню гісторыі і мінуўшчыны свайго горада і раёна, этнічным даследаванням і культуры.

У выніку шмат матэрыялаў апублікаваў у рэспубліканскіх, абласных і мясцовых перыядычных выданнях.

Працуючы настаўнікам геаграфіі ў школах горада, склаў фізіка-геаграфічны атлас раёна. У яго ўвайшлі фізіка-геаграфічная, геалагіка-геаграфічная карты, геалагічны разрез і комплексны геаграфічны і раслінны профіль тэрыторыі раёна. Склаў гіпсаметрычную крывую рэльефу Лідскага раёна. Па шматгадовых дадзеных назіранняў за надвор'ем склаў комплексны графік кліматычных элементаў - сярэдніх, мінімальных і максімальных тэмператур, колькасці выпаўшых ападкаў на працягу года, вышыні Сонца над гарызонтам і працягласць дня і ночы. Быў ахарактарызаваны рэжым рэк: Нёмана, Дзітвы, Лідзейкі.

Нарэшце была выдадзена кніжка пад назвай "Горад Ліда: гісторыя, легенда, факты" - папулярны гістарычна-геаграфічны нарыс. Нягледзячы на некаторыя недахопы, кніжка, бадай, паклала пачатак актыўнаму развіццю краязнаўства ў горадзе. Зараз нарыс грунтоўна перапрацаваны. Акрамя гэтага, напісаны асобныя замалёўкі з асабістага жыцця вага досведу, якія ўвайшлі ў аўтабіяграфічны нарыс "Пра час і пра сябе". Нарыс цесна звязаны з біяграфічнымі момантамі і палітычнымі падзеямі, што адбываліся на Лідчыне, і ў якіх аўтару прыходзілася прымаць нейкі ўдзел. Усе яны абгрунтаваны адпаведнымі дакументамі.

Працаваў у складзе рабочай групы на напісанні кнігі "Памяць. Ліда і Лідскі раён". А яшчэ ў шэфлядзе А. Куляша на сёння тры невыдадзеныя кнігі. І трэба паспяваць, трэба выдаваць.

Яраслаў Грынкевіч.

Запрашаем прыняць удзел у краязнаўчым фестывалі

Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны ў межах выканання праекта "Захаванне культурнай спадчыны праз удзел у краязнаўчай дзейнасці" ладзіць краязнаўчы фестываль, які адбудзецца **28 мая 2012 г.**

Праграма фестывалю наступная:

10:00 - 11:00 — рэгістрацыя ўдзельнікаў.

11:00 - 13:00 — дыскусійныя пляцоўкі па тэмах:

1) Валанцёрскі рух на Беларусі: набыткі, поспехі, перспектывы.

2) Ахова помнікаў як дзяржаўны клопат і як праява грамадзянскай пазіцыі.

3) Перспектывы накірункі развіцця турызму ў Беларусі.

13:00 - 14:00 -- Абед.

14:00 — 16:00 — Прэзентацыі, майстар-класы, кірмаш рамёстваў.

16:00 — 16:45 — Выступ этна-, фольк-выканаўцаў.

16:45 — 17:00 — Закрыццё фестывалю.

Мерапрыемства адбудзецца ў памяшканні Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь (вул. К. Маркса, 12, г. Менск).

Запрашаем да ўдзелу, заяўку з указаннем формы ўдзелу (дыскусійная пляцоўка, або майстар-клас) просім даслаць на эл. адрас siadziba@gmail.com з пазнакай — Фестываль.

Іншагароднім удзельнікам фестывалю гарантуецца аплата праезду і аплата выдаткаў на харчаванне.

Выстава памяці сябра ТБМ

4 траўня ў Лідскім літаратурным музеі адкрылася выстава, прысвечаная памяці выбітнага лідскага журналіста, краязнаўца, сябра лідскага ТБМ ад устаноўчай канферэнцыі і проста шчырага беларуса Алеся Жалкоўскага.

На выставе паказана мноства дакументаў, публікацый, асабістых рэчы Аляксандра Васільевіча. Рыхтавалі выставу супрацоўнікі Лідскага музея, у тым ліку малады кіраўнік літаб'яднання "Суквецце" пры "Лідскай газеце" Алесь Хітрун пры актыўнай дапамозе сям'і Алеся Жалкоўскага.

скага. На адкрыццё выставы сабраліся сябры А. Жалкоўскага, сябры "Суквецця" і ТБМ, журналісты Лідскага тэлебачання, "Лідскай газеты", Радзе "Рацы".

Вялі імпрэзу то Алесь Хітрун, то дырэктар музея Ганна Драб. Слова мелі жонка і дачка Алеся Жалкоўскага, тая, хто на працягу доўгіх гадоў добра ведаў яго.

Нарадзіўся Алесь Жалкоўскі 1 сакавіка 1933 года, а памёр 14 красавіка 2011 года, пражыўшы 78 гадоў. Таму гэтая выстава сталася яшчэ і данінай памяці да ўгодкаў адходу, а мо адлету ў лепшы свет, бо пры жыцці Алесь Жалкоўскі быў рухавы, усюды паспяваў і ўсё ведаў, усё і пра ўсіх. Быў знаёмы, здаецца, з усім светам. Ну, сапраўдны журналіст, рэдактар некалькіх газет і краязнавец.

Асаблівай была беларускасць Алеся Жалкоўскага: яна была прыроджаная, глыбінная, спакойная і грунтоўная, без нейкай там кан'юктуры. Будучы рэдактарам газет ён і сустракаўся з Ларысай Геніюш, і ўваходзіў у першую нефармальную лідскую арганізацыю "Рунь", і гэта было натуральна, бо беларусам ён нарадзіўся і беларусам жыў.

Падчас імпрэзы прагучала прапанова назваць адну з новых вуліц Ліды імем А. Жалкоўскага і ўстанавіць памятную дошку.

Наш кар.

На здымках: 1. Другая злева ўдава па А. Жалкоўскім Валянціна Іосіфаўна, крайняя справа дачка Алена Аляксандраўна, у цэнтры Алесь Хітрун, Ганна Драб, Алена Лучко; 2-4. Падчас адкрыцця выставы.

Гісторыя чыгункі на Лідчыне

У 1860–1862 гадах праз паўночна-заходні ўчастак Лідскага павяту была пракладзена чыгуначная лінія Санкт-Пецярбург – Варшава праз Вільню, на якой былі пабудаваны станцыі Вільня, Ландвараў, Руднікі, Алькенікі, Араны, Марцінканцы, Парэчча і Гародня. У 1871 годзе была здадзена ў эксплуатацыю Маскоўска – Берасцейская чыгунка, на якой былі размешчаны станцыі Менск, Фаніпаль (тады Франаполь), Негарэлае, Стоўбцы, Гарадзея (тады Гародзей), Пагарэльцы і Баранавічы¹.

Пытанне аб пабудове разгалінаванай сеткі ваенна-стратэгічных чыгуначных ліній на Палессі было прынята на сакрэтных нарадах Расійскага Генеральнага штаба яшчэ ў 1873 г. У 1881 годзе быў падпісаны Найвышэйшы загад пра будаўніцтва 136-ці верстнай чыгункі Жабінка – Пінск, дзе ўпершыню на будаўніцтве чыгунак былі выкарыстаны чыгуначныя войскі. Гэтая дарога была пабудавана за адно лета. Таму паспрылі раўнінная мясцовасць і амаль поўная адсутнасць штучных збудаванняў. 9 лістапада 1882 г. на ёй адкрыўся пасажырскі і таварны рух. План далейшага будаўніцтва Палескай чыгункі быў зацверджаны 14 лютага 1883 г. Аляксандрам III. 12 траўня прыступілі да ажыццяўлення гэтага плана. Участак Вільня – Лунінец (з адгалінаваннем Лунінец – Пінск: усяго 353 вярсты) адкрыўся для рэгулярнага руху 30 снежня 1884 г. У гэты дзень з боку Вільні пераз Ліду на Баранавічы прайшоў першы цягнік.

Для будаўніцтва станцыі **Ліда** адышло 6 дзесяцін зямлі (6,83 га) саборнай царквы. Лідская станцыя будавалася за межамі горада, паміж горадам і вёскай “Дварцова Слабада”. Пасля будаўніцтва чыгункі, горад пачаў пашырацца да вакзала, а “Дварцова Слабада” стала месцам жыхарства чыгуначнікаў і паступова ўлілася ў горад². Для Палескай чыгункі было пабудавана паравознае дэпо з бутавага каменю на два паравоза серыі “Чн”³ і першы, драўляны вакзал. Дарэчы большыя вакзалаў XIX ст. Палескай чыгункі былі драўлянымі, яны будаваліся па тыпавых праектах і адрозніваліся адзін ад аднаго ў асноўным памерамі.

Інжынер-чыгуначнік Ваўжынец Путкамер, унук Марылі Верашчака, дэпутат Дзяржаўнай думы Расіі двух скліканняў

На Лідчыне з’явіліся станцыі **Беняконі**, **Бастуны** і **Нёман**.

У 1886 г. Вільня–Ровенская і Пінская чыгункі перайменаваны ў Палескія чыгункі. Відавочна з-за ўдзелу ў будаўніцтве чыгункі ў 1887–1891 гг. у Лідзе кватараваў 2-гі чыгуначны батальён царскага войска, які потым быў пераведзены ў Баранавічы⁴. Сярод інжынераў – пуцейцаў, якія будавалі Палескую дарогу быў граф **Ваўжынец Путкамер** (1859–1923), унук знакамітай Марылі з Верашчакаў. Чыгунка прайшла за некалькі кіламетраў ад яго радавога маёнтка Бельценікі і была апошняй дарогай у будаўніцтве якой ён прымаў удзел. Ваўжынец Путкамер нарадзіўся ў Бельценіках, скончыў гімназію ў Вільні і Інстытут інжынераў шляхоў

зносін ў Пецярбургу. 10 гадоў адпрацаваў інжынерам, будоваў Уральскую і Бакінскую чыгункі. Пабудоваўшы магістраль каля свайго маёнтка, у 1890 годзе граф выйшаў у адстаўку і пасяліўся ў Бельценіках. Ваўжынец Путкамер актыўна ўдзельнічаў у грамадскім жыцці краю, быў сябрам сельскагаспадарчага таварыства і куратарам Евангелісцка – рэфарматарскага сінода ў Вільні⁵. Два разы абіраўся ў Дзяржаўную думу Расіі: Другую і Чацвёртую. У складзе Другой думы ён уваходзіў у “польскае кола”, а ў Чацвёртай – у беларуска – польска – літоўскую групу і быў сябрам рады старэйшын думы.

Палескія чыгункі злучалі Паўднёвы захад Расіі з Прыбалтыйскім, Паўночна-Заходнім, Цэнтральна-Прамысловым раёнамі, мелі ваенна-стратэгічнае значэнне, спрыялі

распрацоўцы лясных масіваў Беларусі, развіццю дрэваапрацоўчай і гарбарнай прамысловасці, спрыялі росту гарадоў.

Наогул, чыгункам абавязаны сваім нараджэннем гарады: Баранавічы, Маладзечна, Асіповічы, Жабінка, Жлобін, Лунінец і інш. Дзякуючы чыгунцы набылі другое дыханне старыя беларускія гарады – Ліда і Ворша. У той жа час старажытныя і славутыя гарады – Мсціслаў, Нясвіж, Наваградак разам з адсутнасцю чыгункі былі пазбаўленыя стымулу для эканамічнага развіцця⁶.

Квітка на цягнік былі нятаннныя. З Віленскага календара за 1899 г. можна даведацца, што нават пасля падніжкі коштаў за праезд, якая адбылася 1 снежня 1894 г., квіток ад Ліды да Вільні каштаваў: у першым класе 3 рублі 20 капеек, у другім – 1 рубель 92 капейкі і ў трэцім класе – 1 рубель 28 капеек⁷. Пры тым, што ў Еўрапейскай Расіі, гадавы даход на чалавека ў 1900 г. складаў 63 рублі⁸, гэта сярэдняе лічба і шмат людзей не зараблялі і гэтулькі, а ў Беларусі сярэдня заробак быў ніжэй чым па Еўрапейскай Расіі. У 1896 годзе чалавек, які адначасна быў часткай гарадской эліты Ліды, наглядчык (дырэктар) самай грунтоўнай на той час навучальнай установы ў горадзе – павятовай двухкласнай вучэльні (прагімназія М. Навіцкай пачала працаваць ў 1901 годзе, а ешыбот Рейнеса ў 1905 г.) Свідэрскі С. С. зарабляў 500 рублёў у год (звыш таго яму выплочваліся грошы за арэнду кватэры)⁹.

Каля Лідскага драўлянага вакзала ў 1897 г. была пабудавана праваслаўная капліца. Малюнак і праект капліцы зрабіў студэнт, будучы архітэктар і інжынер Катковіч М. І.¹⁰ Праект быў зацверджаны начальнікам тэхнічнага аддзялення ўправы Палескіх дарог. Капліца пабудавана ў гатычным стылі з расшыўкай з шэрай цэгла і мела калоны. Знаходзілася з паўдзённага боку вакзала каля крагатаў платформы, на штучным узгорку, у садку, сярод кветнікаў. Дзякуючы загадчыку участка дарогі Лунскаму, які кіраваў працамі, капліца пабудавана на працягу аднаго месяца. Матэрыялы на капліцу абышліся ў

Леанід Лаўрэш

250 рублёў, рабочыя збудавалі яе безплатна. Абраз Св. Мікалая выпісалі з Масквы, ён каштаваў 125 рублёў. Абраз змяшчаўся ў глыбіні нішы капліцы за шклом, перад ім быў

Пры гэтым а. Шырынскі падкрэсліў глыбокае рэлігійнае значэнне будынка капліцы ў імя гэтага свяціцеля каля чыгункі, пры станцыі, дзе заўсёды спыняюцца цягнікі і дзе, такім чынам, людзі усіх веравызнанняў якія вандруюць, могуць узнесці свае малітвы да Св. абраза свайго апекуна і абаронцы ў дарозе. Па зага-

Станцыя Нёман (лінія Вільня-Баранавічы)

Станцыя Яцукі (лінія Вільня-Баранавічы)

размешчаны вялікі ліхтар – лямпа з рознакаляровым шклом. Капліца ў вясёлні і начны час асвятлялася звонку двума ліхтарамі, пастаўленымі на абодва бакі. Пад абразам была дошка з беллага мармуру з залагым надпісам «Збудаваная стараннасцю службоўцаў палескіх чыгунак на станцыі «Ліда» ў памяць Святой каранайцы 14 траўня 1896 года гасудары імператара Мікалая II і гасударыні імператрыцы Аляксандры Фёдаравны. Асвечана 30 жніўня 1897 года».

Для асвятлення прыбыў спецыяльны вагон – царква. Боская літургія ў вагоне – царкве пачалася ў 9.00 раніцы 30 жніўня 1897 г. Літоўскія епархіяльныя Ведамасці пісалі: “Настаяцель вагона-царквы а. Шырынскі прамовіў назідацельнае слова, прысвечанае ўшаноўванню і памяці князя Св. Аляксандра Неўскага а таксама свяціцеля Мікалая.

нчэнні літургіі адбыўся хрэсны ход з вагона-царквы да збудаванай капліцы з абразом Божай маці і мясцовымі абразамі і толькі што напярэдадні асвечаным вялікім абразом для капліцы – пры свеце малітваў Св. Аляксандру Неўскаму і свяціцелю Мікалаю. Абразы неслі чыгуначныя службоўцы станцыі Ліда. Для самой капліцы, упрыгожанай зелянінай і гірляндамі кветак, было здзейснена воднае асвечэнне з чытаннем малітваў на асвечэнне капліцы і крыжа, які потым быў ўзняты на капліцы, было абвешчана шматгоддзе гасудару імператару і царственнаму дому, Св. Сіноду, архіепіскапу Ераніму, урадаваму сінкліту, войнству, стваральнікам капліцы, начальству Палескіх чыгунак, службоўцам станцыі Ліда і ўсіх ліній гэтай дарогі і ўсім праваслаўным хрысціянам. Урачыстасць скончылася хросным ходам назад у вагон-царкву.

Першы лідскі вакзал з капліцай

¹ Коласаў Л. Старая пошта на Лідчыне // Лідскі летапісец № 42. 2004. С. 37–38.

² Abramowicz Wl. Slobodka – przedmieście Lidy // Ziemia Lidzka № 1(53), 2002.

³ Лідскі летапісец № 27-28. 2004. С. 8.

⁴ Szymielewicz M. Lida w latach wielkiej wojny Lidy // Ziemia Lidzka № 2(37), 1999.

⁵ Kurjer Litewski № 29 (14894) 1907

⁶ Киштымов Андрей. Этапы железнодорожного строительства на Беларуси // Гістарычны Альманах. 2002. Т. 7. С. 116–145.

⁷ Виленский календарь на 1899 г. Вильна. 1898. С. 91.

⁸ Рубакин Н.А. Россия в цифрах. Страна. Народ. Сословия. Классы. Опыт статистической характеристики сословно-классового состава населения русского государства. СПб. 1912. С. 206–207.

⁹ Памятная книжка Виленского учебного округа. Вильна. 1896. С. 139. Для параўнання: 1 кг не больш за 37 капеек, батон белага здобнага хлеба 300 грам – 7 капеек, чырвонагадоўка (чырвоны корак), гарэлка, якую звалі ў народзе «казёнка», каштавала за бутэльку (0,61 літра) 40 капеек. «Белагадоўка» (белы корак) – гарэлка дваіны ачысткі, каштавала 60 капеек. Піва на разліў танных гатункаў каштавала ад 6 да 10 капеек за 1 літр (бутэлкавае піва з-за кошту шкла было даражэй у сярэднім на 20 капеек за бутэльку). У карчме горада, заплаціўшы 5 капеек, можна было выпіць 50 грамаў таннай гарэлкі і закусіць салёным агурком за 1 капейку. Наесціся ў такой карчме можна было за 10 капеек. У сярэднім, за поўны абед з алкаголем у рэстаране Вільні трэба было заплаціць 1,5–2 рублі, у Лідзе, вядома ж менш.

Паўнаце ўрачыстага набажэнства ў гэты дзень шмат садзейнічаў выдатна складзены канторшчыкам станцыі сп. Шаринёвым хор аматараў з службоўцаў станцыі які стройна выконваў спевы на ўсіх набажэнствах”¹¹.

* * *

У чыгуначным раскладзе руху за 1906 год па Палескай чыгунцы з Вільні праз Ліду на Баранавічы – Сарны значыліся 3 цягнікі: хуткі, паштовы, таварны адмысловы, і столькі ж цягнікоў рухалася ў адваротным кірунку¹².

Рэвалюцыя 1905–06 гг. адгукнулася тым, “што 7 кастрычніка 1906 г. паштовы цягнік на Вільню, каля Ліды быў абстраляны невядомымі бандытамі. Некалькі куль прабіла сцяну вагона і адзін пасажыр быў паранены”¹³.

27 кастрычніка ў 6 гадзін вечара на станцыі Ліда “селянін Мікалай Паўлоўскі пераходзіў чыгуначнае палаццо, пры гэтым патрапіў пад манеўровы цягнік, які адрэзаў яму ногі. Пацярпелы быў дастаўлены ў чыгуначную амбулаторыю, дзе праз дзве гадзіны памёр у пакутах”¹⁴.

¹⁰ Мікалай Іванавіч Катовіч – другі сын вядомага святара, настояцеля Віленскага Прачысценскага сабора, рэдактара (з 1869 г.) “Літоўскіх епархіяльных Ведамасцяў” протаіерэя Іаана Антонавіча Катовіча (1839–1911). Мікалай Іванавіч Катовіч – архітэктар і вядомы дзеяч рускага руху ў Польшчы. Нарадзіўся 25 лістапада 1875 г. ў Вільні. У 1894 годзе скончыў Віленскую гімназію, дзе вучыўся разам з Васілём Шверубовічам – будучым знакамітым мхатаўскім акцёрам Качалавым. Далей абодва вучыліся ў Пецярбургу. У 1899 годзе Мікалай Катовіч скончыў Пецярбургскі інстытут цывільных інжынераў, атрымаў дыплом інжынера з правам правядзення будаўнічых, дарожных і землемерных работ. Ён пабудаваў у Пецярбургу 14 даходных дамоў, драўляную царкву ў дачным пасёлку Вырыца і сяле Карташэўскім. Да 1922 г. жыў у Расіі. У 1922 г. эміграваў у Польшчу, кіраваў будаўнічым і землемерным бюро ў Пінскім і Драгічынскім паветах. У 1927 г. пераехаў у Берасце, дзе нейкі час займаў пасаду гарадскога архітэктара, а потым кіраваў будаўнічым і землемерным бюро, займаўся прыватнай архітэктурнай практыкай. 8 траўня 1934 года Мікалай Катовіч нечакана памёр. Яго пахавалі на Трышынскіх могілках у Берасці, магіла не захавалася. Быў неспрыяваным манархістаў, у бюро, якім кіраваў, прымаў выключна аднадумцаў. З’яўляўся актыўным дзеячам Рускага дабрачыннага таварыства і Рускага нацыянальнага аб’яднання. Жывучы ў Пінску, вёў шырокую і законспіраваную дзейнасць, узначальваў тайную манархічны арганізацыю, якая была тады ў горадзе і кіравалася з Парыжа генералам Куцэпавым. Пасля пераезду ў Берасце Катовіч спыніў актыўную палітычную дзейнасць, займаючыся выключна сваім бізнесам. Быў архітэктарам і будаўніком будынка рускай гімназіі ў Берасці.

¹¹ Литовские епархиальные ведомости. 21 сентября 1897 г. № 38. С.358.

¹² Kurjer Litewski № 224, 4 (17) кастрычніка 1906:

Праз Ліду ў кірунку Баранавічы – Сарны
Хуткі №1 прыбыццё 2-49 адпраўленне 3-04
Паштовы №3 прыбыццё 5-39 адпраўленне 5-54
Таварны, адмысловы №7 прыбыццё 23-44 адпраўленне 23-59

Назад
Хуткі №2 прыбыццё 16-14 адпраўленне 16-29
Паштовы №4 прыбыццё 13-19 адпраўленне 13-34
Таварны, адмысловы №8 прыбыццё 6-28 адпраўленне 6-43

¹³ Kurjer Litewski № 230, 11 (24) кастрычніка, 1906.

¹⁴ Kurjer Litewski № 249, 3 (16) лістапада 1906.

¹⁵ Казюлин Николай. Самовар в упряжке ходит. Великие Луки. 2002. http://pskovrail.narod.ru/main141.html

¹⁶ Киштымов Андрей. Этапы железнодорожного строительства на Беларуси // Гістарычны Альманах. 2002. Т. 7. С.116–145.

¹⁷ РГИА. Ф. 1248. воп. 2. спр. 1256. : “Па заяве саборнага протаіерэя Каяловіча, на адчужанай зямлі былі буйныя дрэвы, якія высечаны і ўзяты ў казну; што на ўчастку пад літ. А, на зямлі, занятай пад вартаўнічую будку, было знішчана азімага пасеву каля 40 кв. саж., за які ўзнагарода не атрымана і, акрамя таго, за мяжой адчужэння падрадчыкамі складаўся камень, капаліся ямы і былі ўладкованыя баракі і студня пры пабудове чыгуначнага маста. У пачатку пабудовы тэхнічным наглядам была праведзеная разора і было абвешчана, каб у межах разор пасеваў не праводзіць, а ў цяперашні час мяжа ў некаторых месцах значна памениная, з-за чаго клір да восені 1904 года гэтай зямлёй не карыстаўся. Уся зямля кліру аддаецца ў працоўку з паловы. ... Выслухаўшы пярэчанні бакоў і славесныя тлумачэнні настояцеля Лідскага сабора Каяловіча і агента на адчужэнні маёмасцяў, Камісія знайшла, што прадстаўлены протаіерэем Каяловічам практ. умовы ... не можа служыць падставой для павелічэння ацэнкі ... На падставе вышэйпададзенага Камісія вызначыла пастанову сваю ад 2 снежня 1905 года датычна ацэнкі земляў... . Паводле гэтаму Камісія прызначыла ўзнагароду кліру Лідскага сабора за землі ... усяго 6760 руб. 22 кап. ”

¹⁸ Рушчыц Ф. Дзённік — Мн.: Медысонт, 2002.

¹⁹ Інжынеры вызначалі трасу запраектаванай лініі чыгункі Ліда-Маладзечна, якая праходзіла праз землі, што належалі Багданаву і Вайгянам.

²⁰ Ягмін Ян Максімільянавіч (? - пасля 1919) – уладальнік маёнтка Гальшаны ў Ашмянскім павеце, з часткова разбураным Сапезынскім замкам; з 1888 г. маршалак ашмянскай шляхты па прызначэнню; жонка з Гарбанёвых.

²¹ Маёцца на увазе кніга: Czesław Jankowski. Powiat Oszmianski. Petersburg, 1896.

²² Хоніт – інжынер чыгункі. У 1902-1903 гг. будаваў чыгуначную лінію Ліда-Маладзечна, якая праходзіла праз Багданаву.

²³ Kurjer Litewski № 54, 8 (21) marca 1906.

Гісторыя чыгункі на Лідчыне

* * *

Чарговы план будаўніцтва чыгунак быў зацверджаны Указам Мікалая II ад 1 верасня 1901 года.

Расія не мела ўласных сродкаў для такога маштабнага і дарагога будаўніцтва стратэгічных, а значыць – стратных дарог. Затое Францыя, занепакоеная суседствам з Германіяй, настойвала на больш хуткім вырашэнні пытанняў будаўніцтва шляхоў зносін.

На пачатку 1901 г., пасля перамоваў на ўзроўні кіраўнікоў дзяржаў, Расіі былі выдаткаваны французскія пазыкі на суму 200 мільёнаў рублёў для неадкладнага праектавання і будаўніцтва стратэгічных чыгунак. Участак будучай лініі ад Балагое да Полацка абышоўся ў 53 мільёны рублёў, або 118 131 рубель на вярсту – гіганцкія грошы для таго часу.

Дзвюхкаляёва казённая стратэгічная чыгунка Балагое–Сядлец будавалася з 1902 г. па 1907 г. Часткай гэтай да-

рогі была лінія Полацк–Сядлец (590 вёрстаў), якая прайшла праз Вілейку, Маладзечна, Ліду, Масты, Ваўкавыск, Свіслач і мела адгалінаванне з Мастоў на Гародню. Фінансавы бок забяспечыла французская пазыка. Галоўным прызначэннем дарогі з’яўлялася перакідка расейскага войска ў Царства Польскае падчас вайны. Адсюль шматлікія пакгаўзы, вайсковыя пляцоўкі, стайні, хлявы, чатырохразовае рэзерваванне харчовых аб’ектаў, патрабаванні да падвышанай бяспекі збудаванняў на выпадак ваенных дзеянняў. Так сама ў пералік «дадатковых патрабаванняў» патрапілі вузлавыя станцыі, якіх на трасе было шмат, у тым ліку Полацк, Маладзечна, Ліда, Ваўкавыск, Масты і г.д. Кожная з іх абавязкова павінна была мець злучальныя чыгуначныя каляі, з дапамогай якіх можна было трапіць з адной дарогі на іншую, не змяняючы галавы цягніка (у выпадку Ліды: з Полацк–Сядлецкай лініі на Палескую і наадварот)¹⁵.

Віадук у Лідзе на перасячэнні каляёў Вільня-Баранавічы і Маладзечна-Масты

Кіраваў будаўніцтвам Уладзімір Віктаравіч Цімафееў–Расоўскі (1856–1913 г.). Яго сын, вучоны–генэтык з сусветнай вядомасцю, Мікалай Цімафееў–Расоўскі, так успамінаў пра бацьку: “Ён толькі будаваў чыгункі і ніколі не працаваў на эксплуатацыі. Пабудаваў ён у былой Расійскай імперыі каля 15 000 вёрстаў чыгунак і быў буйным інжынерам-пуццейцам, які стварыў свайго роду практычную школу інжынераў”. Талент інжынера і арганізатара Цімафееў–Расоўскі з блыскам праявіў на беларускай зямлі. Яму ўдалося эканоміць больш за 12 млн. руб., гэта больш за 15% з амаль 81 млн. руб., запланаваных па каштарысе выдаткаў на будаўніцтва. Выпадак безпрэцэдэнтны на фоне казакрадства, якое звычайна суправаджала будаўніцтва чыгунак у Расійскай імперыі. На пачатку студзеня 1907 г. новая лінія здаецца ў пастаянную эксплуатацыю, прычым ўдзел ад Балагое да Ваўкавыска перадаецца Мікалаеўскай дарозе, а ад Ваўкавыска да Сядльца – Прывісленскай дарозе. У 1910 г. ўчастак Ваўкавыск–Полацк (куды ўваходзіла і станцыя Ліда) уключаны ў склад Палескай дарогі¹⁶.

Будаўніцтва дарогі выклікала шматлікія скаргі. Вядома, напрыклад, цяжба паміж лідскім саборным протаіерэям Іосіфам Каяловічам (родным братам вядомага гісторыка), пра якую сведчыць справа “О вознаграждении за землю занятую в Лидском уезде Виленской губернии под устройство Полоцк-Седлецкой железной дороги из владения причта Лидского Михаила-Архангельского собора”¹⁷.

Чыгуначная лінія паміж Лідай і Маладзечна прайшла проста цераз маёнтка мастака Фердынанда Рушчыца – Багданаў. У сваім “Дзённіку”¹⁸ мастак занатаваў некалькі эпізодаў будоўлі:

“Багданаву, 25.08 (1901)

Прыехалі інжынеры¹⁹. Яны тут, у Багданаве, нечакана. Не папярэджаючы нікога, не пытаючыся, хаця б з далікатнасці, пра дазвол, вядуць лінію, высыкаюць трасу ў лесе, замяраюць будынікі. Адносна нас, грамадзян тутэйшага краю, іх не абавязвае

Леанід Лаўрэш

Максімільянавіч не вельмі добра сябе адчувае.

Багданаву, 01.08 (1902)

Хоніг²² у нас. Паведамляе, што зацверджана лінія (праектаванай чыгункі) вышэй млына. Для нашай гаспадаркі гэта вельмі незручна. Дзіўна, што пра станцыю ніхто не вядзе гаворкі.”

У сакавіку 1906 г. газета «Кур’ер Літоўскі» пісала²³: «Падобна на тое, што новая чыгунка «Балагое – Сядлец увосень ужо пачне працаваць. Ужо зараз таварныя цягнікі тры разы на тыдзень адпраўляюцца з Маладзечна ў бок Вілейкі, цэнтральны вакзал у Маладзечна ўжо пабудаваны...». Да гэта часу ўжо быў

Станцыя Гаўя (лінія Маладзечна-Масты)

Станцыя Юрацішкі (лінія Маладзечна-Масты)

да гэтага не толькі права, але нават элементарныя законы прыстойнасці.

Багданаву, 27.08 (1901)
Зноў ініцыя траса. Зараз каля самага маёнтка, так што, можа, прыйдзеца знесці толькі што пастаўленае гумно і хлёў. Маёнтка будзе пасечаны на кавалкі. Амаль цэлую ноч думкі пра будучыню Багданова, пра клопаты, змены, якія прынясе будоўля чыгункі ў гаспадарку, не даюць мне заснуць.

Багданаву, 27.06 (1902)
Я змог сёння растраціць шмат энергіі, і гэта для мяне добра Ад 11-й да 6-й хадзіў з эканомам па лесе, па трасах, вызначаных інжынерамі. На зямлі скрозь сляды людской нікчэмнасці, ашуканства і крадзяжы, але над гэтым усім узвышаўся гонкі, ганарысты лес – рэшткі старажытных волатаўскіх лясоў.

Багданаву, 30.06 (1902)
У нас Ягміны²⁰ і інжынеры. Відавочна, яны пад уражаннем атмасферы ў Багданаве. Калі зайшла размова пра «Ашмянскі павет»²¹ і пра захаванне даўніны, Ягмін Ян

пабудаваны і аднатыпны вакзал ў Лідзе, бо найвялікшы знаўца лідскай гісторыі XX ст. Міхал Шімялевіч пісаў ў 1906 г.: “У г. Лідзе размешчаны злучаны вакзал Палескай і Балагое–Сядлецкай чыгунак”²⁴.

У 1905 -07 гг. у Лідзе на будаўніцтве чыгункі Балагое – Сядлец працаваў дзясятнікам беларускі пісьменнік **Карусь Каганец**.

У 1906 г. было пабудавана новае цаглянае дэпо на 4 паравозы і адміністрацыйны 2-х павярховы будынак. На Лідчыне з’явіліся новыя чыгуначныя станцыі: **Гаўя, Скрыбаўцы і Ражанка**. У кожным такім вакзале, меліся наступныя асобныя памяшканні: крытыя сенцы для ўваходу з боку вакзала і з боку плошчы, пошта, лямпавая, у якой захоўвалі і запраўлялі газай ліхтары, кантора начальніка станцыі, тэлеграф, каса, багажнае адзяленне, памяшканне дзяжурнага вартаўніка. Вакзалы мелі дзве залы для чакання: для пасажыраў I-II і III класаў і абграваліся кафлянымі печамі. Для пасажыраў першага і другога класаў былі мужчынскі і жаночы ватэрклазеты з рукамыійнікамі.
(Заканч. у наст нумары.)

ІМПРЭЗА Ў ТБК ЛІТВЫ

У суботу, 28 красавіка, у Таварыстве беларускай культуры ў Літве прайшла традыцыйная імпрэза, на якой узагадалі імёны велічных і слаўных беларусаў, якія ў той ці іншай ступені спрычыніліся да развіцця беларускай культуры, мовы, дзяржаўнасці.

Старшыня

ТБК сп. Хведар Нюнька распавёў прысутным пра святой памяці Лявона Луцкевіча, аднаго з самых вядомых беларусаў-віленчукоў другой паловы XX ст. Менавіта Лявон Луцкевіч быў адным з тых, хто стаяў ля вытокаў беларускага адраджэння ў незалежнай Літве. У сакавіку яму споўнілася б 90.

У сваіх успамінах Хведар Нюнька крануўся падзей, якія ўжо пачалі адлічваць трэцяе дзесяцігоддзе, калі віленскія беларусы пачалі ствараць свае культурныя асяродкі і першыя грамадскія арганізацыі амаль праз 50-годдзе забароны, занябання і забыцця. І менавіта Лявон Луцкевіч разам з Зоськай Верас быў адным з тых, хто выказаў думку аб стварэнні такой арганізацыі, як Таварыства беларускай культуры ў Літве. Вельмі часта яны збіраліся ў “лясной хатцы” у Зоські Верас і там абмяркоўвалі свае планы. Дарэчы, як адзначыў Хведар Нюнька, лёс той хаткі трагічны — яна згарэла. І ўсё ўказвае на тое, што яе падпалілі.

Артур Юдыцкі ў сваім выступленні крануўся асобы другога прэзідэнта Беларускай Народнай Рэспублікі Васіля Захаркі, якому ў красавіку споўнілася 135 гадоў з дня нараджэння. Сёння адназначна можна сказаць, каб не самахварная дзейнасць дзеячоў БНР, мы наўрад ці жылі б у незалежнай Беларусі. Менавіта дзякуючы таму, што была абвешчана беларуская незалежная дзяржава на беларускіх этнічных землях, акупацыйны бальшавікі ўрад пайшоў на стварэнне марыянеткавай БССР, якая і па сёння працягвае сваю экзистэнцыю.

У сваім далейшым выступленні А. Юдыцкі акцэнтаваў увагу на тое, што сёння ўрад БНР не прадстаўляе ў поўнай меры беларусаў. Дзейнасць звязана ўсяго да таго, што цягам года робіцца некалькі заяў і ўсё. Аб урадзе БНР узгадваюць у сваёй большасці толькі ў сакавіку, перад самым вялікім беларускім нацыянальным святам. Нават сайт БНР не ўтрымлівае ў сабе ніякай інфар-

мацыі, нават няма біяграфічных даведак пра прэзідэнтаў БНР. Таму хацелася б крыху больш актыўнай пазіцыі гэтага ўраду. Тым больш ён мае гістарычныя правы выступаць ад імя беларускага народа і яго рэпрэзентаваць у сусветнай супольнасці. Кажучы пра ўрад, А. Юдыцкі зазначыў, што ён патрапіў у замкнёнае кола, бо не можа праводзіць сваёй актыўнай дзейнасці з-за недахопу сродкаў, а сродкаў не мае, таму што не праводзіць актыўнай дзейнасці. Атрымоўваецца замкнёнае кола, з якога яму трэба выбірацца.

У красавіку спаўняецца 75 гадоў з дня трагічнай смерці Змітра Жылуновіча (беларускага пісьменніка Цішкі Гартнага), які стаяў ля вытокаў БССР. Сёння складана ацэньваць яго ўклад у станаўленне незалежнай Беларусі, а таксама разважаць над пытаннямі, чаму ён не падтрымаў БНР, але можна сказаць, што так ці інакш ён зрабіў пэўны ўнёсак у развіццё беларускай культуры, літаратуры, мовы. Магчыма, каб не такія дзеячы, то БССР была б зрусіфікаванай значна раней. Але праз іх дзейнасці беларускае слова даходзіла да беларусаў у той жахлівы і крыважэрны час.

- Народ, які мае такія імёны, як Леў Сапега, заслугоўвае павагі, - так распачаў свой выступ пра канцлера ВКЛ Льва Сапегу сп. Хведар Нюнька. У красавіку споўнілася 455 гадоў з дня нараджэння дзяржаўнага дзеяча Вялікага Княства Літоўскага. Галоўная заслуга Льва Сапегі — выданне Трэцяга Статута ВКЛ. Гэта, па сутнасці, першая канстытуцыя ў свеце. На тэрыторыі Беларусі Статуты дзейнічалі да 1840 года. Яны былі напісаныя на старабеларускай мове, як і многія іншыя дакументы эпохі ВКЛ.

Валеры Радзюкевіч узгадаў пра жыццёвы і творчы шлях Альфрэда Ромера, мастака, скульптара, збіральніка фальклору, удзельніка паўстання 1863-64 гг. Нягледзячы на вядомасць гэтага імені ў Польшчы і Літве, у Беларусі аб ім ведаюць мала, як прак-

тычна нічога не захавалася там з яго працаў. Толькі ў камайскім касцёле вісіць намяшчаны ім абраз “Езус і сірата”, а ў пінскім касцёле “Пінская мадонна”. Пэўную частку свайго жыцця Альфрэд Ромер правёў у маёнтку Каралінава Пастаўскага раёна, які зараз знаходзіцца ў аварыйным стане і разбураецца, нягледзячы на тое, што на ім прымацавана шылда “Ахоўваецца дзяржавай”. Сам Альфрэд Ромер пахаваны ў сямейнай капліцы ў Тракайскім касцёле.

Андрусь Старавойтаў у сваім выступленні ўзгадаў аб трагічнай падзеі — аварыі на Чарнобыльскай АЭС, якая адбылася 26 красавіка 1986 г. Андрусь акцэнтаваў увагу на тым моманце, што аб адбыўшайся аварыі насельніцтву паведамілі толькі праз 10 дзён пасля яе, і толькі пасля тых фактаў, калі ўжо самі людзі пачалі разумець, што адбылося штосьці страшнае. Ён у пачатку 90 гг. жыў у Хойніках і таму на сваім уласным досведзе ведае, што такое жыццё ў радыяцыі. Па яго словах, дзяржава не толькі хавала праўду аб аварыі, але і не асабліва клапацілася пра тое, каб радыяцыя не распаўсюджвалася на большыя тэрыторыі. Як прыклад, ён прывёў спальванне забруджанага радыяцыйнага лесу. Вядома, што з дымам радыяцыя распаўсюджвалася на значна большыя тэрыторыі.

І вядома, што праблема забруджаных радыяцыйнай тэрыторыі — гэта праблема не аднаго тысячагоддзя. Зразумела, што шкода нанесена непараўнальна. І не толькі таму, што людзі былі вымушаны пакінуць тэрыторыі, кудысьці перасяляцца, а яшчэ таму, што людзі засталіся адарванымі ад сваіх каранёў, ад тых мясцінаў, дзе жылі іх дзяды, і дзе была іх гісторыя. На іншых тэрыторыях яны чужыя. Такім чынам былі знішчаныя цэлыя гістарычныя, этнаграфічныя, моўныя беларускія рэгіёны на поўдні Беларусі.

Алесь Адамковіч,
Вільня.

Рэдактар Станіслаў Вацлававіч Суднік

Рэдакцыйная калегія:

Алена Анісім, Юрась Бабіч, Вінцук Вячорка, Юрась Каласоўскі, Юля Карчагіна, Леакадзія Мілаш, Максім Новік, Язэп Палубятка, Алесь Петрашкевіч, Аляксей Пяткевіч, Уладзімір Содаль, Станіслаў Суднік, Павел Сцяцко, Алес Трусаў.

<http://nashaslova.mns.by/>
<http://pawet.net/>

Песні філаматаў гучалі ў Беліцы і Беняконях

5 траўня на землях старажытнай Лідчыны зноў гучалі песні філаматаў і філарэтаў. Сюды завіталі ўдзельнікі праекту “Хай радасць з вачэй вашых блісне” Аляксей Жбанаў і Алена Прохарава.

Першымі сустракалі гасцей настаўнікі і вучні Беліцкай СШ Лідскага раёна. Беліца - гэта самы поўдзень, Наднямонне, яна мала звязана з філаматамі, хіба што Ігнат Дамейка праяджаў па дарозе з Жабуртоўшчыны ў Заполле,

але дасведчанасць і зацікаўленасць вучняў аказаліся на вышыні. І знайшлося каму выканаць песню Марылі, ажно цэлае трыа.

Выступоўцы настолькі спадабаліся, што тут жа былі запрошаны на Купалле, якое ладзіцца ў Беліцы штогод, а дзе ж яго яшчэ і ладзіць, балазе мястэчка стаіць на самым берэзе Нёмана.

Гаспадары пахваліліся сваім выдатным этнаграфічным музеем, дзе цудоўны збор рэчаў сялянскага побыту канца 19-га - пачатку 20-га стагоддзяў.

Другая прэзентацыя песняў філаматаў адбылася ў Беняконях на самай поўначы Воранаўскага раёна. Тут пахавана Марыля Путкамер (Верашчака), то сувязь з філаматамі ў Беняконях наймацнейшая.

Наш кар.

На здымках: імпрэза ў Беліцы.

Ад Фартоў да Каложы - вуліцы Гародні ў адным выданні

“Біяграфія вуліц ад Фартоў да Каложы” - унікальнае выданне, якое апісвае ўсе архітэктурна-каштоўныя будынкі Гародні.

Кніга - гэта, па сутнасці, трэцяе выданне, грунтоўна дапоўненае, аздобленае каляровымі фотаздымкамі, - кажа адзін з аўтараў Андрэй Вашкевіч. Паводле гісторыка, ідэя падобных выданняў узнікла ў сярэдзіне 2000-х гадоў, разам з пачаткам новага этапу гарадзенскай рэканструкцыі:

- Разам з рознымі зваротамі, спробамі нейкім чынам накіраваць гэтую рэканструкцыю ў нейкае больш разумнае, нацыянальнае рэчышча, мы — гарадзенскія гісторыкі зразумелі, што насамрэч вельмі мала ведаем пра наш горад, пра яго архітэктурную. Фактычна кожная спроба абараніць нейкі канкрэтны будынак, у першую чаргу гэта збор інфармацыі аб гэтым будынку, спроба надаць яму

нейкую каштоўнасць, як архітэктурную, так і гістарычную. Калі мы гэта рабілі, то паступова такой інфармацыі ў нас становілася ўсё больш і больш.

Гісторыкі спадзяюцца, што кніга стане сапраўдным

перапісам усіх каштоўных будынкаў Гародні, і зможа паспрыяць грамадскаму дыялогу ў справе захавання архітэктурнай спадчыны горада.

Радзій Рацыя.

Аўтары цалкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзенай інфармацыі

Газета надрукавана ў Лідскай друкарні. 231300, г. Ліда, вул. Ленінская, 23.

Газета падпісана да друку 7.05.2012 г. у 10.00. Замова № 951. Аб'ём 2 друкаваныя аркушы. Наклад 2000 асобнікаў.

Падпісны індэкс: 63865.

Кошт падпіскі: 1 мес.- 3100 руб., 3 мес.- 9300 руб. Кошт у розніцу: па дамоўленасці.

Заснавальнік:

ТБМ імя Францішка Скарыны.

Пасведчання аб рэгістрацыі № 908 ад 18 снежня 2009 г. выдана Міністэрствам інфармацыі Рэспублікі Беларусь.

Адрас рэдакцыі:

231293, Лідскі р-н, в. Даліна.

Адрас для паштовых адпраўленняў:

231282, г. Ліда-2, п/с 7.

E-mail: naszaslova@tut.by